

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Logistično inženirstvo
Modul: Vojaška logistika

GORSKO BOJEVANJE NA OBMOČJU ROMBONA V ČASU SOŠKE FRONTE

Mentor: g. mag. Zvezdan Markovič prof. zgod.
Lektorica: Aleksandra Repe, univ. dipl. slov.

Kandidat: Dejan Hudohmet

Kranj, junij 2025

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju g. mag. Zvezdanu Markoviču prof. zgod.

Zahvaljujem se njej za pomoč in motivacijo pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvaljujem se tudi lektorici Aleksandri Repe univ. dipl. slov., ki je mojo diplomsko nalogo jezikovno in slovnično pregledala.

IZJAVA

Študent Dejan Hudohmet izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom g. mag. Zvezdan Marković prof. zgod.

Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.

Dne: _____

Podpis: _____

POVZETEK

Dne 23. 5. 1915, Kraljevina Italija napove vojno Avstro-Ogrskemu cesarstvu. Tako se odpre fronta na meji med državama v razdalji 600 km. Ker je imela Italija, po podpisu londonskega sporazuma, tendenco po obljubljenih ozemljih Južne Tirolske, Trentina, Trsta, Istre, Dalmacije, večino jadranskih otokov, vse do Albanije in delitev nekaterih nemških kolonij, je morala poraziti avstro-ogrsko vojsko. Za napad so izbrali strateško najpomembnejšo smer prek Soče, v pričakovanju hitrega prehoda in prodora v notranjost Avstrije. Tega se je zavedala Avstro-Ogrska in je na reki Soči vzpostavila obrambo in s tem ustvarila soško fronto. Linija fronte je potekala od Rombona do Jadranskega morja v dolžini približno 90 km. Na severnem delu od Rombona do Krnskega pogorja so boji potekali v visokogorju na višinah več kot 2000 m. Zaradi vremenskih in geografskih značilnosti je potekalo gorsko bojevanje v ekstremnih razmerah. Gorsko bojevanje zahteva posebno izurjene enote, logistiko, tehniko in taktiko bojevanja. Obe vojski sta se na obrambnih linijah vkopali, zato je prišlo do tako imenovane »pozicijske vojne« z nadčloveškim izčrpavanjem nasprotnika. Pri gorskem bojevanju je prihajalo do ogromno žrtev pri poizkusih zavzetja vrhov, kot je Rombon. Vrh Rombona je ves čas vojne ščitila avstro-ogrska vojska, kljub velikim izgubam v bojih pa je bilo še več žrtev s strani nevidnega sovražnika, kot so kruto okolje in vremenske razmere ter fizična in psihična izčrpanost. Za uspešno delovanje gorskih enot so bili pripadniki deležni posebnih urjenj. Izurjeni predvsem v poznavanju alpinizma, orientacije, za rokovanje s posebno opremo so morali biti v dobri fizični kondiciji. Pri bojevanju so uporabljali prilagojeno opremo, kot so krajše puške in gorski topovi. Bojevanje je bil primer industrijske vojne, saj je bilo uporabljeno ogromno število granat in bomb, topov, žičnic, uporaba železnice in letal.

KLJUČNE BESEDE

- Soška fronta
- gorsko bojevanje
- Rombon
- industrijska vojna
- gorske enote

SUMMARY

On May 23, 1915, the Kingdom of Italy declared war on the Austro-Hungarian Empire. Thus, a front was opened on the border between the countries at a distance of 600 km. Since Italy, after the signing of the London Agreement, had a tendency towards the promised territories of South Tyrol, Trentino, Trieste, Istria, Dalmatia, mostly the Adriatic islands, all the way to Albania and parts of some German colonies, it had to defeat the Austro-Hungarian army. For the attack, they chose the most strategically important direction via the Soča, in anticipation of a quick passage and penetration into the interior of Austria. Austria-Hungary was aware of this and established a defense on the Soča River, thus creating the Soča Front. The front line runs from Rombon to the Adriatic Sea, approximately 90 km long. In the northern part from Rombon to the Krn Mountains, the fighting took place in high mountains at altitudes of over 2000 m. Due to the weather and geographical characteristics, mountain warfare took place in extreme conditions. Mountain warfare requires specially trained units, logistics, techniques and tactics. Both wars were fought in defensive positions, which led to the so-called "positional warfare" with superhuman exhaustion of the enemy. Mountain warfare resulted in enormous casualties in attempts to capture peaks such as Rombon. The peak of Rombon was protected by the Austro-Hungarian army throughout the war, and despite heavy losses in battles, there were even more casualties from the invisible enemy, such as the harsh environment in relation to time and physical and mental exhaustion. For the successful operation of mountain units, members underwent special training. They were trained primarily in mountaineering, orientation, and handling special equipment, so they had to be in good physical condition. They used appropriate equipment such as short rifles and mountain guns in combat. The fighting was an example of industrial warfare, as a huge number of grenades and bombs, cannons, cable cars, and the use of railways and aircraft were used.

KEYWORDS

- Isonzo Front
- mountain warfare
- Mt. Rombon
- industrial warfare
- mountain units

KAZALO

1	UVOD	1
1.1	Predstavitev problema	1
1.2	Cilji naloge	2
1.3	Predstavitev okolja	2
1.4	Predpostavke in omejitve.....	2
1.5	Raziskovalna vprašanja	3
1.6	Metode dela.....	3
2	PRVA SVETOVNA VOJNA IN SOŠKA FRONTA	4
2.1	Evropa v primežu vojne.....	4
2.2	Nastanek Soške fronte	6
3	GORSKO BOJEVANJE NA OBMOČJU ROMBONA.....	8
3.1	Območje Rombona (2208 metrov nadmorske višine)	8
3.2	Strateški pomen Rombona	9
3.3	Čuklja med letoma 1915 in 1917	11
3.4	Značilnosti gorskega bojevanja.....	12
3.4.1	Dejavniki, ki vplivajo na bojevanje v gorskem svetu	14
3.5	Vpliv geografije in topografije.....	15
3.6	Vpliv vremenskih razmer na bojevanje	17
4	ARMADA in gorske enote	20
4.1	Avstro-ogrska armada.....	20
4.2	Italijanska vojska	22
4.3	Gorske enote.....	22
4.4	Slovenci na bojišču	24
4.5	Bošnjaki na Rombonu	27
5	OBOROŽITEV IN OPREMA	29
5.1	Oborožitev	29
5.2	Uporaba bojnih strupov	31
5.3	Dodatna in specialna oprema gorskih enot	32
6	LOGISTIKA NA GORSKEM BOJIŠČU	34
6.1	Oskrba	34
6.2	Prilagajanje okolju	35
6.3	Pomanjkanje hrane.....	37
6.4	Železniške in cestne povezave	37
6.5	Usposabljanje pripadnikov gorskih enot	38
7	DEDIŠČINA VOJNE.....	40
7.1	Življenje na bojišču.....	40
7.2	Zapuščina.....	42
7.3	Spomin	43
8	SKLEP	45
9	LITERATURA IN VIRI	46

KAZALO SLIK

Slika 1: Zemljevid zavezništev leta 1915	5
Slika 2: Soška fronta, od Jadrana do Rombona.....	7
Slika 3: Potek avstroogrskih in italijanskih položajev	9
Slika 4: Polkovna značka 2. gorskega strelskega	26
Slika 5: Stotnija 27. domobranskega pehotnega polka med prečkanjem sedla čez Potoče v krnskem pogorju, avgusta 1910.....	27
Slika 6: Strelno orožje	30
Slika 7: Hladno orodje	30
Slika 8: Vedno z masko	32
Slika 9: Vojaška kapa pripadnikov AO gorskih enot.....	33
Slika 10: Pripadnika smučarskega oddelka in njuna specifična oprema	33
Slika 11: Ko ni šlo drugače	36
Slika 12: Prevoz, ki je bil prepovedan	36
Slika 13: Kjer ni bilo poti so morali uporabiti vrvne tehnike	36

KAZALO TABEL

Tabela 1: Vpliv terena na borbeno taktiko vojakov	17
Tabela 2: Število pripadnikov gorske brigade in njena sestava.....	21
Tabela 3: Enote, ki so služile na sektorju IV	23

KRATICE IN AKRONIMI

AA: Arbeiter Abteilung, delovni oddelek

AO: Avstro-Ogrska

BauKomp: gradbena četa

BH IR4: 4 bosanski polk

FjB 20: Feldjäger Bataillon, lovski bataljon

FsAR .. (FsAB): Festungartillerie, trdnjavsko topništvo

GbAR ... GbAR3: Gebirgsbrigade, gorska brigada

HIR: k.u. HonvedInfanterie Regiment, madžarski (in hrvaški) domobranski polk

IR59: Infanterieregiment, pehotni polk

k.k.LIR2: k.k. Landwehrinfanterie Regiment 2, cesarsko-kraljevi domobranski polk (v avstrijskem delu AO)

k.k.LIR21: k.k. Landwehrinfanterie Regiment 21, cesarsko-kraljevi domobranski polk (v avstrijskem delu AO)

k.k.LIR4 (GbSchR1): Gebirgsschützenregiment, polk gorskih strelcev (do 1917: LIR4 in LIR27)

k.k.LsB41: k.k. Landsturmataillon, avstrijski črnovojniški bataljon

k.k.SchR26: Schützenregiment-division, strelski polk/divizija (od 1917 – do takrat domobranski - LIR)

k.k.UIR27 (GbSchRz): Gebirgsschützenregiment, polk gorskih strelcev

k.k.LsIR26: k.k. Landsturmregiment, avstrijski črnovojniški polk

k_k_LsB152: k.k. Landsturmataillon, avstrijski črnovojniški bataljon,

Ls: Landsturm, črna vojska

LSAA: Landsturm-Arbeiterabteilung, črnovojniški delovni oddelek

m.n.v.: metrov nadmorske višine

MAA: Militärarbeiterabteilung, vojaški delovni oddelek

SB ... (večinoma SB11): Sappeurbataillon, Saperski bataljon (tehnična enota)

TKJ2, : Tiroler Kaiserjäger, tirolski cesarski lovci

TKS1: Tiroler Kaiserschützen, tirolski cesarski strelci

TLS: deželni strelci

Träg. K. bh: Träger Kolonne, kolona nosačev

1 UVOD

1.1 Predstavitev problema

Ugotavljamo, da gorsko bojevanje med prvo svetovno vojno predstavlja eno najbolj zahtevnih vojskovanj v moderni zgodovini. Medtem ko je večina pozornosti posvečena zahodni fronti, rovom in masovnim bitkam na ravninskih terenih, je bila resničnost bojov v Julijskih Alpah drugačna – bolj surova, neizprosna in popolnoma odvisna od narave in terena. V središču tega prostora je Rombon, mogočna gora nad Bovcem, ki je v času Soške fronte postala ena ključnih točk avstro-ogrške obrambne linije.

Diplomska naloga se posveča prav območju Rombona in specifičnim razmeram gorskega bojevanja na tem območju v letih 1915–1917. V osrčju raziskave so vojske, ki so delovale na tem območju, s posebnim poudarkom na bošnjaških in slovenskih enotah v avstro-ogrski vojski. Ti vojaki so se znašli v skrajno zahtevnih okoliščinah od neizprosne podnebja in visokogorskega terena do pomanjkanja hrane in streliva ter izpostavljenosti snežnim plazovom, mrazu in stalnemu obstreljevanju.

Vzhodne Alpe so s svojimi strmimi pobočji, ozkimi dolinami in visokimi vrhovi predstavljale edinstveno okolje, ki je temeljito spremenilo vse vidike vojskovanja. Tradicionalne taktike, razvite za ravninske terene, so postale neuporabne. Namesto velikih ofenziv in obsežnih premikov čet so prevladovali manjši, lokalizirani spopadi, kjer je pogosto odločala iznajdljivost posameznih enot in njihova sposobnost prilagajanja ekstremnim razmeram. V tem kontekstu je Rombon s svojo dominantno lego nad dolino Soče postal točka, kjer so se srečevali strategji, inženirji, topničarji in pehotni vojaki v skupnem prizadevanju za obvladovanje tega ključnega geografskega položaja.

Na soški fronti so se bojevale etnično raznolike enote, ki so imele tudi nevidnega sovražnika, to je boj proti naravnim silam in okolju, ki je bil velikokrat bolj krut, kot boj proti človeku. Samo bojevanje na tem območju je pustilo dolgoročne posledice vpletenih vojakov in na lokalno prebivalstvo. Gore Krnskega pogorja in okolice Rombona so ostale spomenik in opomin grozot gorskega bojevanja.

1.2 Cilji naloge

Cilji diplomske naloge so:

- Ovrednotiti pomembnost Rombona kot vojaške točke ter razumeti, kako so geografske, politične in kulturne okoliščine vplivale na način vojskovanja in doživljanje vojne med vojaki.
- Izpostaviti prispevek in usodo bošnjaških in slovenskih enot.
- Analizirati učinkovitost različne vojaške tehnologije in opreme v gorskem okolju.
- Primerjati avstro-ogrske in italijanske pristope k reševanju logističnih izzivov v visokogorju.
- Analizirati posledice bojevanja na okolje in ljudi takrat in danes.

1.3 Predstavitev okolja

Preučevan bo čas soške fronte med letom 1915 in 1917, ko se spopadeta vojski Kraljevine Italije in Avstro-Ogrskega cesarstva. Boji so potekali ob reki Soči na slovenskih tleh od Rombona do Jadranskega morja. Pri tem bo analizirano in preučeno delovanje udeleženih gorskih enot, njihova organiziranost, pripravljenost, logistika in vpliv bojevanja na vojake ter posledice na okolje in ljudi. Samo gorsko bojevanje je predstavljalo spremembo v bojevanju do takrat vojaških doktrin in izkušenj. Boji so potekali v ekstremnih razmerah z ogromnimi človeškimi izgubami. Sama linija fronte in poraz Italije v 12. soški bitki je preprečilo Italiji, da prek Predela in Trbiža vkoraka v notranjost Avstro-Ogrske in s tem pridobi še večji delež povojne okupacije slovenskega ozemlja. To pokaže pomembnost Rombona, ki je omogočal nadzor na delom Bovške doline.

1.4 Predpostavke in omejitve

Gorske bojevanje na območju Rombon ni pomembno le z vidika vojaške zgodovine, temveč tudi za razumevanje širših družbenih procesov. Študija primera Rombona lahko osvetli dinamiko odnosov med različnimi etničnimi skupinami znotraj večnacionalne vojske, izzive vzpostavljanja vojaške infrastrukture v ekstremnih razmerah in navsezadnje človeško izkušnjo vojakov. V širšem smislu naloga prispeva tudi k razumevanju, kako so se različne vojske prilagajale na podobne geografske in meteorološke izzive ter kako je ta izkušnja oblikovala razvoj gorskega bojevanja v 20. stoletju. Mnoge spremembe načina bojevanja in inovacije na pobočjih Rombona so spremenile del vojaških doktrin.

Namen naloge je prispevati k ohranjanju zgodovinskega spomina na dogodke, ki so pomembno zaznamovali slovensko nacionalno ozemlje in ljudi, ki so tam živeli. S tem

raziskava omogoča boljše razumevanje in interpretacijo materialnih ostalin, ki danes predstavljajo del kulturne dediščine Posočja.

Z izpolnitvijo teh ciljev bo diplomska naloga prispevala k boljšemu razumevanju specifik gorskega bojevanja med prvo svetovno vojno in osvetlila pomembnost, ki so jo imeli lokalni, geografski, vojaški in človeški dejavniki.

1.5 Raziskovalna vprašanja

- Kakšen strateški pomen je imel Rombon v sklopu Soške fronte?
- Katere enote so bile nameščene na tem območju in kako so se razlikovale med seboj?
- Kako so specifične razmere gorskega terena vplivale na taktiko in vsakdanje življenje vojakov?
- Kako so se spomini na ta del fronte ohranili do danes v krajevni krajini in zgodovinski zavesti?

1.6 Metode dela

V nadaljevanju so predstavljene ključne metode uporabljene pri pripravi diplomske naloge:

- **deduktivna metoda:** prikaz splošnih okoliščin in dejstev ter prikaz pomena gorskega bojevanja.
- **analitična metoda:** razčlenjevanje pojava v posamezne dele in podrobno preučevanje.
- **opisna metoda:** opisovanje konkretnih primerov in pojmov, interpretacija že napisane literature.
- **metoda združevanja:** kompilacije – združevanje izsledkov raziskav različnih avtorjev, uporaba citatov in izpiskov.
- **komparativna metoda:** primerjava udeleženih vojsk v gorskem bojevanju, njihove organiziranosti in opreme.

2 PRVA SVETOVNA VOJNA IN SOŠKA FRONTA

2.1 Evropa v primežu vojne

Prva svetovna vojna se je začela 28. julija 1914 in je trajal do 11. novembra 1918. Za začetek oziroma iniciacijo prve svetovne vojne se šteje sarajevski atentat 28. junija 1914, ko je srbski nacionalist Gavrilo Princip ustrelil avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo ženo. Ta dogodek je sprožil verigo diplomatskih in vojaških odločitev, ki so v enem mesecu pripeljale do globalnega konflikta. Avstro-Ogrska je 28. julija 1914 napovedala vojno Srbiji, kar je sprožilo aktivacijo zapletenih zavezniških sistemov. V naslednjih dneh so Rusija, Nemčija, Francija in Velika Britanija druga za drugo vstopile v vojno. Vojna, ki naj bi bila po pričakovanjih mnogih kratka in odločilna, se je hitro spremenila v dolgotrajni konflikt. Namesto hitrega odločilnega napredovanja, kot ga je predvidevala večina vojaških načrtov, je že konec leta 1914 prišlo do zastoja na zahodni fronti, ki se je raztezala od Severnega morja do švicarske meje. Razvilo se je rovsko bojevanje, kjer so vojaki obeh strani čepeli v umazanih, blatnih jarkih, medtem ko je ozemlje med bojnimi linijami postalo opustošeno »nikogaršnje ozemlje«, posejano z bodečo žico, kraterji granat in trupli padlih vojakov.

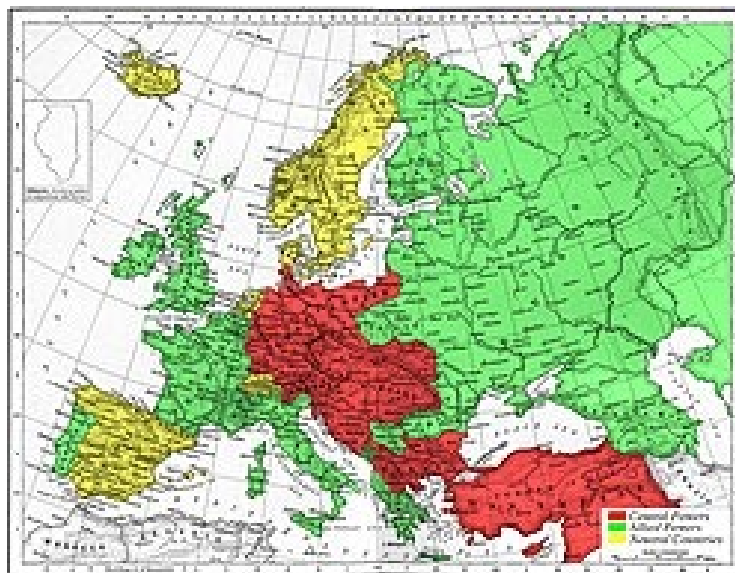
Vzhodna fronta med Rusijo in centralnimi silami je bila bolj raztegnjena in mobilna zaradi večjega območja in manjše gostote vojakov, a nič manj uničujoča. Južna fronta med Avstro-Ogrsko in Srbijo se je začela z neuspešno avstro-ogrsko ofenzivo, ki je pokazala, da vojna ne bo potekala po načrtih generalštabov. V tem kontekstu je Italija, ki je bila formalno članica trozveze (zavezništva z Nemčijo in Avstro-Ogrsko), ob izbruhu vojne razglasila nevtralnost, sklicujoč se na obrambni značaj zavezništva. To je omogočilo italijanski vladi, da je začela pogajanja z obema stranema, z namenom pridobitve ozemelj, poseljenih z italijansko govorečim prebivalstvom in drugih strateških območij.

Italijanska diplomatska pozicija je temeljila na "svetem egoizmu" (sacro egoismo), politiki nacionalnih interesov, ki jo je zagovarjal premier Antonio Salandra. To je vodilo k podpisu tajnega Londonskega sporazuma 26. aprila 1915, s katerim je Italija v zameno za vstop v vojno na strani antante dobila obljubo obsežnih ozemelj: Južno Tirolsko, Trst, Istro, dele Dalmacije in Dodekanez.

Kljub močnemu notranjemu nasprotovanju političnih strank je Italija 23. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski. Ta odločitev je bila sprejeta v trenutku, ko je Avstro-Ogrska že bila vpeta v boje na vzhodni fronti in na Balkanu, kar je povzročilo izjemno napetost za že tako obremenjeno večnacionalno cesarstvo. Po začetnem zastoju na zahodni fronti se je pozornost preusmerila tudi na druge fronte ena najzahtevnejših, med njimi je bila Soška fronta, kjer sta se od maja 1915 dalje spopadli Italija in Avstro-

Ogrska. Tukaj je teren postal skorajda sovražnik sam po sebi. Prvo vojno označuje brutalizacija. V letih 1914–1918 se je na bojiščih v raznih delih Evrope borilo približno 65 milijonov mož, ki so bili opremljeni s smrtonosnejšim orožjem kot kdaj koli prej. Strahotnega števila vojnih žrtev (osem in pol milijona mrtvih in 21 milijonov ranjenih in pohabljenih). V prvi svetovni vojni seveda ni mogoče razložiti le z novimi orožji in kršenjem v miru sklenjenih dogovorov. Civilno prebivalstvo je bilo v vojni prizadeto kot še nikoli od nemške tridesetletne vojne v 17. stoletju dalje. Za veliko število mrtvih, pohabljenih in ranjenih v vojnih spopadih naj bi bili pri tem odgovorni predvsem vojaški poveljniki in generali, ki s svojo pametjo preprosto niso dohajali moderne vojaške tehnologije. (Vodopivec in Katja Kleindienst, 2005)

Vstop Italije v vojno je ustvaril novo, 600 kilometrov dolgo fronto, ki se je raztezala od švicarskih Alp do Jadranskega morja. Najtežji del te fronte je bilo območje ob reki Soči, ki teče skozi današnje zahodno Slovenijo, kjer so se avstro-ogrske sile umaknile na taktično ugodnejše višje položaje, kar je italijanskim silam onemogočilo hiter preboj, ki so ga pričakovale. Tako se je oblikovala Soška fronta kot eden najbolj zahtevnih in posebnih odsekov bojevanja v prvi svetovni vojni, ki je zahteval približno 300.000 žrtev. (Simič, 1996) Na sliki je prikazano razmerje in porazdelitev sil antante (zeleno obarvano) in centralnih sil (obarvano rdeče), rumene so nevtralne države. Do konca vojne so predstavljale sile antante države; Francija, Rusko cesarstvo, Velika Britanija, Srbija, Črna gora, Belgija, Japonska, Italija, , Grčija, Združene države Amerike, Češkoslovaška, Kitajska. Na strani centralnih sil so bile zaveznice, Nemško cesarstvo, Osmansko cesarstvo, Bolgarija.

Slika 1: Zemljevid zavezništev leta 1915
(Vir: Mapsoft.net, 2008)

2.2 Nastanek Soške fronte

Soška fronta se je oblikovala po italijanski vojni napovedi Avstro-Ogrski 23. maja 1915 in odločitvijo Avstro-Ogrske, da se umakne z državne meje z Italijo in zamikom prve obrambne linije na Sočo. Fronta se je raztezala od območja od Rombona do Jadranskega morja v dolžini 93 km. Vojaški položaji so se na tem območju oblikovali po naravni konfiguraciji terena, pečine, grape, grebeni in visoke planote so narekovali razmestitev enot in potek bojev. Bitke na tem območju so se hitro spremenile v pozicijsko vojno, kjer je bil napredek merjen v metrih, plačan pa z ogromnimi žrtvami. Na fronti se je zvrstilo 12 ofenziv. Na 600 kilometrov dolgi avstrijsko-italijanski meji je bilo v trenutku italijanske vojne napovedi le 100.000 avstro-ogrskih vojakov, medtem ko je italijanska vojska razpolagala s približno pol milijona mož. Vendar pa je geografska konfiguracija terena delovala v korist branilcev. Avstro-ogrška vojska se je namreč umaknila na taktično ugodnejše višje položaje, ki so omogočali boljši nadzor nad dolinami in pomembnejšimi prehodi. (Simič, 1996)

Vzpostavitev fronte ob reki Soči ni bila naključna. Že leta pred vojno so avstro-ogrski vojaški strategji prepoznali to območje kot potencialno bojišče in pripravili obrambne načrte. Leta 1914 so se začele graditi prve fortifikacije, (utrjevanje zemljišča v obrambne namene) predvsem na Bovškem in Tolminskem, ki so predstavljale osnovo za kasnejšo obrambo. Po italijanski vojni napovedi se je proces utrjevanja pospešil, pri čemer so bili vključeni tudi pionirski inženirski elementi in civilno prebivalstvo. Za namen operativnega vodenja je bila fronta razdeljena na tri glavne sektorje:

- Severni sektor: od Rombona do Tolmina
- Srednji sektor: od Tolmina do Gorice
- Južni sektor: od Gorice do morja

Geografsko najbolj zahteven je bil prav severni sektor, ki je vključeval visokogorska območja Julijskih Alp. Tu so naravne ovire, kot so globoke doline, strma pobočja in visoki vrhovi, narekovali potek bojnih linij. Avstro-ogrška vojska je izkoristila te naravne danosti in vzpostavila obrambne položaje na dominantnih vrhovih in grebenih, medtem ko so italijanske sile poskušale z napadi vzdolž dolin in prek gorskih prelazov.

Na začetku junija 1915 so se začele prve bojne operacije. Italijanska vojska je izvedla več manjših napadov vzdolž celotne fronte, vendar brez večjega uspeha. Prva soška ofenziva, ki se je začela 23. junija 1915, je pokazala vzorec, ki se je ponavljal skozi večino naslednjih ofenziv. Italijanski napadi so bili izvedeni z veliko številčno premočjo, a so se razbili ob dobro utrjenih avstro-ogrskih položajih in zahtevnem terenu. V severnem sektorju so se italijanske sile zgodaj osredotočile na Krn in Rombon, saj bi osvojitve teh vrhov omogočila nadzor nad širšim območjem. Čeprav jim je uspelo zavzeti vrh Krna, so avstro-ogrške sile zadržale ključne položaje na Rombonu in okoliških vrhovih. Ta začetni neuspeh italijanskih sil pri preboju v gorskem sektorju je napovedal dolgotrajen in izčrpavajoč konflikt.

Do konca leta 1915 se je fronta stabilizirala kot pozicijska vojna. Avstro-ogrsko vojska je uspešno zadržala večino ključnih položajev kljub številčni premoči italijanskih sil. To je prisililo italijansko vojsko v dolgotrajen proces izčrpavanja, v katerem so na obeh straneh padale številne žrtve, frontna linija pa se je le minimalno spreminjala. Soška fronta je bila največja koncentracija vojaštva in vojaške tehnike v zgodovini slovenskega ozemlja. Ta fronta je na odseku med Jadranskim morjem in Rombonom imela na avstro-ogrski strani eno armado s 7 korpusi, kar lahko pomeni približno 22 divizij ali 450.000 vojakov, na italijanski pa okoli 52 divizij s 700.000 vojaki. Na čelu avstro-ogrške vojske je bil feldmaršal Svetozar Borojevič, italijanske pa grof Luigi Cadorna po činu general.

Soška fronta, še posebej njen severni gorski del, je tako postala primer, kako geografija in teren lahko odločilno vplivata na potek in izid vojaških operacij. Kljub tehnološkim prednostim moderne vojne (strojnice, topništvo, minometi) je bila na koncu človeška vzdržljivost v ekstremnih razmerah gorskega sveta tista, ki je določala uspeh ali neuspeh vojaških operacij. (Simič, 1996)

Na frontni črti, ki je tekla od Rombona prek Bovške kotline na Javoršček, Krn, Mrzli vrh, Kolovrat, Sabotin in po kraškem robu do Jadranskega morja sta se razporedili dve vojski, ki sicer nista bili popolnoma enakovredni, a ne številčno in ne po odločujoči bojni tehniki – topništvu, sta pa bili toliko izenačeni, da sta si lahko parirali. Italijanska vojska nikoli ni dosegla običajno pričakovane trikratne premoči, ne v topniških ceveh, ne v vojaštvu. Iz tega je izhajala relativna stalnost bojne črte, ki se je v 29 mesecih sicer vedno znova v manjših korakih premikala v škodo branilke, najverjetneje na Spodnjem Krasu in na Banjšicah, premiki bojne črte pa vendar niso bili tolikšni in taki, da bi bistveno predrugali njeno osnovno zastavitev iz junija 1915 – vse do končnega preloma med 25. in 26. oktobrom 1917. Na srečo za državo pa tudi Slovence se je bojna črta ustalila takoj za državno mejo. Vojna vihra in uničenje se tako nista prevalila prek velikega dela slovenskega ozemlja, kot bi se, če bi šla, kot so predvideli vojni krogi, v globino na razvodnico med Savo in Dravo in na Karavanke. (Guštin, 2005)

Slika 2: Soška fronta od Jadrana do Rombona
(Vir: Kofol A., 2005)

3 GORSKO BOJEVANJE NA OBMOČJU ROMBONA

3.1 Območje Rombona (2208 metrov nadmorske višine)

Rombon je dominantna gora z 2208 m.n.v. nad bovško kotlino, ki s svojo impozantno silhueto obvladuje širše območje. Predstavljal je edino trdnjavo proti preboju Italijanov čez Predel proti Beljaku in notranjosti Avstro-Ogrske. (Galič in Darja Pirih, 2007) Območje Rombona je del Julijskih Alp, ki so zgrajene iz dolomitov in apnencev, doline so prekrите s kvartarnimi nanosi iz medledenih dob. V strminah je prsti malo, prevladujejo melišča in vršaji. Preperine je (razen v kotlinah) malo, zato je bilo vkopavanje v gorskem delu težavno. (Bratun, 2009)

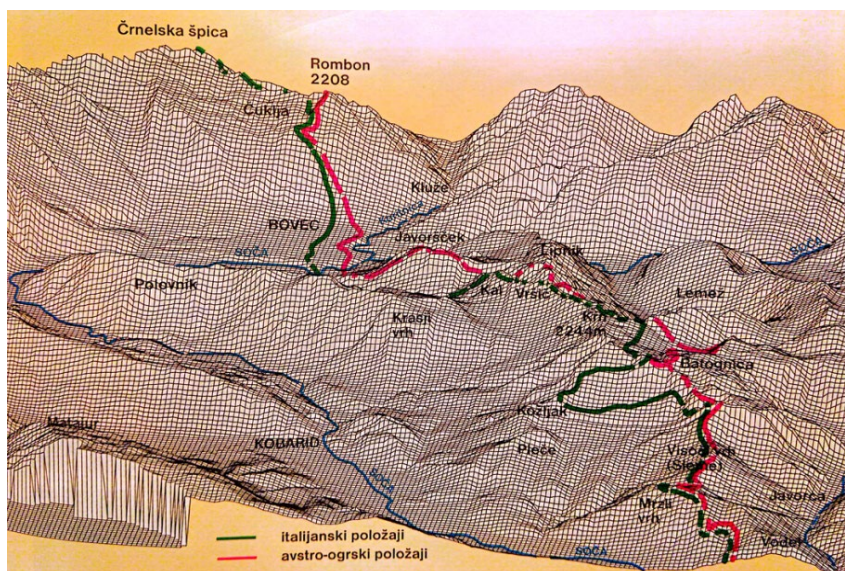
Na samem vrhu so bile postavljene opazovalnice in signalne točke, ki so omogočale nadzor nad dolino Soče in italijanskimi položaji. Opazovalnice so bile povezane s poveljniškimi točkami s telefonskimi linijami ali optičnimi signali (reflektorji in ogledala). Zahodni greben, ki povezuje vrh Rombona s Čukljo, je bil ključni del obrambne linije, povezan z mrežo strelskih jarkov, mitraljeških gnezd in manjših zaklonov. Na Rombonu so bili trije tipi profilov jarkov, glede na njihov tloris. Strelski jarki, tipa FT7, ki predstavlja jarke nepravilnih oblik, razlog za takšno obliko pa je predvsem relief. Povezovalne jarke, tipa CT1-1, CT2, CT3 in CT8. Tip CT1-1, cikcakasti jarki brez traverz in ostalih elementov, je bil krajši odsek jarka na južnem pobočju Čuklje. Tip CT2 predstavljajo povezovalni jarki z valovitim potekom, na Mrtvaški glavi, kjer poteka od vrha proti jugovzhodu do manjše skupine kavern. (Košir, 2014)

Teren je bil izjemno zahteven, strm in skalnat, z omejeno zaščito in konstantno izpostavljenostjo vremenu in sovražnikovemu ognju. Južna pobočja, ki gledajo proti dolini Koritnice, so bila močno utrjena z mrežo kavern, rovov in opazovalnic. Naravna strmina teh pobočij je nudila dobro obrambo pred italijanskimi napadi, vendar je hkrati oteževala oskrbo in rotacijo enot. Severna pobočja, obrnjena proti dolini Možnice, so predstavljala pomembno zaledje za oskrbo položajev na vrhu. Tukaj so vzdrževali oskrbovalne poti, skladišča in zaledne položaje. To območje je bilo nekoliko manj izpostavljeno neposrednemu italijanskemu ognju, vendar še vedno nevarno zaradi topniškega obstreljevanja in naravnih nevarnosti. Ožje območje Rombona predstavljajo Mali Rombon ali kota 2105, Mrtvaška glava, Čuklja, Kota 1992. (Košir, 2011)

- **Mrtvaška glava** (1912 m.n.v.) je izrazit vrh severovzhodno od Rombona, ki je dobil ime po svoji značilni obliki, ki spominja na lobanjo. Ta položaj je imel izjemen strateški pomen zaradi izjemnega razgleda na širše območje, vključno z dolino Koritnice, Bovško kotlino in dela italijanskih položajev. Na območju so se nahajali strelski jarki, kaverne, in mitralješki položaji. To je omogočalo učinkovito opazovanje in usmerjanje artilerijskega ognja.

Predstavljala je pomembno povezavo med položaji na Rombonu in zaledjem v dolini Koritnice ter Logu pod Mangartom. Nadzor nad tem položajem je bil ključen za varnost oskrbovalnih poti. V primeru izgube glavnih položajev na Rombonu bi Mrtvaška glava služila kot sekundarna obrambna linija.

- **Čuklja** (1767 m.n.v.) je vrh zahodno od Rombona, ki je tvorila pomembno točko v obrambni liniji avstro-ogrsko vojske. Položaj je bil strateškega pomena zaradi nadzora nad zahodnimi pristopi in potencialnimi italijanskimi pristopi iz smeri Kanina in doline Soče. Postavljena med Rombonom in nižjimi položaji v dolini je služila kot pomembna prevozna točka v širšem obrambnem sistemu taktične fleksibilnosti, ker so položaji omogočali izvedbo bočnih napadov na italijanske sile, če bi poskušale napredovati proti Rombonu. (Košir, 2014)

Slika 3: Potek avstro-ogrskih in italijanskih položajev
(Vir: Simič, 1996)

3.2 Strateški pomen Rombona

Rombon (2208 m) je bil zaradi svoje lege izjemno pomemben strateški cilj tako za avstro-ogrsko kot italijansko vojsko. Vrh Rombona nad Bovcem je nudil popoln pregled nad dolino Soče in okolico, vključno z italijanskimi položaji na drugi strani reke. Kdor je obvladoval Rombon, je lahko nadziral prometne poti, preprečeval premike nasprotnika in usmerjal topniški ogenj. Pomen potrjuje ukaz poveljnika, za soško fronto, feldmaršala Svetozarja Borojevića, ki je zaukazal, da je treba braniti Rombon za vsako ceno in da ni umika s položajev. Avstro-ogrsko vojska je zato

Rombon močno utrdila že na začetku vojne. Zgradili so številne utrdbe, strelske jarke, podzemne rove in bunkerje, ki so tvorili t. i. Rombonsko obrambno linijo. Italijani so se tega pomena zelo dobro zavedali in so večkrat skušali osvojiti vrh, vendar neuspešno.

Strateški pomen Rombona ni bil omejen le na neposreden nadzor nad Bovško kotlino, ampak je segal mnogo širše. Ta gora je bila del širšega obrambnega sistema, ki je vključeval tudi Krn, Batognico in Mrzli vrh. Skupaj so ti vrhovi tvorili naravno obrambno linijo, ki je varovala severne pristope v Furlanijo in naprej proti osrčju Avstro-Ogrske. Na območju Bovca so bili pododseki; Rombon-vrh, Rombon-pobočja, Bovška kotlina, Jablanca. Odsek planina Gobar z Javorščkom in Vršičem (Kal).

Za avstro-ogrsko vojsko je bila ohranitev nadzora nad Rombonom ključnega pomena iz več razlogov. Prvič, izguba tega položaja bi omogočila italijanskim silam nadzor nad celotno Bovško kotlino in njenim zaledjem. Drugič, s tega položaja bi italijansko topništvo lahko ciljalo pomembne oskrbovalne poti in zaledje avstro-ogrskih položajev. Tretjič, psihološki pomen "neosvojljivega" Rombona je bil ogromen, predstavljal je simbol odpornosti in trdnosti avstro-ogrške obrambe.

Italijanska vojska je na drugi strani videla v osvojitvi Rombona možnost za strateški preboj. Z nadzorom tega vrha bi lahko odrezali pomembne dele avstro-ogrške obrambne linije in si odprli pot proti Predelu in naprej v smeri Koroške. Poleg tega bi s tem pridobili pomembno psihološko zmago in morda spodbudili širši uspeh vzdolž celotne fronte.

Avstro-ogrška obramba Rombona je temeljila na zasnovi globinske obrambe. Namesto enotne frontne linije so ustvarili več obrambnih pasov, ki so se raztezali od vznožja gore do vrha. Ti položaji so bili med seboj povezani s sistemom rogov, opazovalnic in komunikacijskih poti. Ključne točke so bile močno utrjene s kavarnami in jeklenimi obrambnimi elementi.

Za obrambo tako pomembnega položaja je avstro-ogrsko poveljstvo namenilo izkušene in zanesljive enote. Ključno vlogo so odigrali 4. bosansko-hercegovski strelski polk, slovenske rezervne enote in specializirane gorske enote, sestavljene iz izkušenih alpinistov in gorskih vodnikov. Te enote so se zaradi daljšega bivanja na položajih odlično prilagodile zahtevnemu terenu in razvile specifične taktike za njegovo obrambo.

Italijansko poveljstvo je za osvajanje Rombona uporabljalo predvsem alpinske enote (Alpini), ki so bile posebej usposobljene za gorsko bojevanje. Te enote so skušale priti do vrha Rombona po različnih poteh prek Čuklje, iz smeri Kanina in neposredno prek strmih južnih pobočij. Vse te poskuse je avstro-ogrška obramba uspešno odbila, pogosto s hudimi izgubami za napadalce.

Rombon je ostal pod avstro-ogrskim nadzorom vse do preboja pri Kobaridu oktobra 1917, ko se je celotna soška fronta premaknila proti zahodu. Uspešna obramba te strateške točke je bila pomemben dejavnik, ki je omogočil avstro-ogrski vojski, da je kljub številčni podrejenosti zdržala več kot dve leti italijanskih poskusov preboja. (Galič in Darja Pirih, 2007)

3.3 Čuklja med letoma 1915 in 1917

Čuklja je 1767 metrov nadmorske višine visoka gora, ki se v senci Rombona dviga nad Bovško kotlino. Med 1. svetovno vojno so se na njej odvijali eni najsrdečjših spopadov v našem visokogorju. Tedaj je predstavljala predstražo Rombona in so jo morali Italijani zavzeti, če so se hoteli polastiti te za obrambo Bovške kotline ključne točke. 23. avgusta 1915 se je s planine Krnica proti Čuklji podal posebni bataljon Bes, sestavljen iz 3. čete alpinskega bataljona Pieve di Teco, 1. in 4. čete alpinskega bataljona Ceva, baterije gorskih topov in pol čete inženircev. 24. avgusta so zasedli Čukljo, napada na Rombon 27. avgusta in 11. septembra pa sta spodletela. Tako so se morali Italijani zadovoljiti le s Čukljo, ki so jo temeljito utrdili. Močne položaje so zgradili tudi na njenem južnem pobočju in na sedlu, ki jo povezuje z Rombonom. Utrjeni vrh je za avstro-ogrsko posadko na Rombonu predstavljal nenehno grožnjo, saj je bilo z njega mogoče obvladovati nižje ležeče položaje na Kraljišču in Mrtvaški glavi na obronkih Rombona. Prav tako je nudil odličen pregled nad avstro-ogorskimi položaji v Bovški kotlini in njihovim zaledjem. Avstrijci so se odločili, da jo ponovno zavzamejo. Nalogo so zaupali 23-letnemu nadporočniku Hansu Micklu iz celovškega 4. domobranskega polka. Mickl je po potrpežljivem in temeljitom izvidovanju našel šibko točko v italijanski obrambi. V noči z 11. na 12. februar 1916 se je z 200 možmi, oblečenimi v bele maskirne uniforme, po globokem snegu neopaženo pretihotapil skozi italijanske položaje na sedlu. Posadki Čuklje so prišli za hrbet, zapletlo pa se je v žlebu, ki je vodil na vrh. V običajnih razmerah ne bi predstavljal večje težave, poledenel pa je bil nepremostljiva ovira, ki je kljub številnim poskusom niso mogli premagati. Če bi ostali, bi bila cela četa izgubljena za italijanskimi črtami, za vrnitev pa je bilo prepozno. S težavo so uspelo preplezati steno. Ko se je za njim zvrstil vod vojakov, so napadli Italijane in večino presenetili v spanju. Za ceno petih mrtvih so zajeli celo italijansko posadko treh častnikov in 84 mož, pa še štiri strojnice. Italijani so odgovorili z ognjem topništva celotne Bovške kotline. Samo v prvih dveh dneh so imeli Korošci 20 mrtvih in 60 ranjenih. V naslednjih dneh so odbili več silovitih napadov italijanske pehote. V tem času je bil na italijanskih položajih pred Čukljo z 11. bersaljerskim polkom tudi Benito Mussolini. Micklovi možje so na Čuklji ostali do 12. aprila, ko so jih zamenjali pripadniki 4. bosansko-hercegoveškega pehotnega polka.

¹Izvidovanje je aktivnost, namenjena zbiranju podatkov o sovražniku, prostoru bojnih delovanj in vremenskih razmerah. Uporabljamo ga v vseh oblikah oboroženega boja in bojnega delovanja, na stični črti, na začasno zasedenem ozemlju, v sovražnikovem in svojem zaledju, podnevi in ponoči, neprekinjeno v vseh vremenskih in zemljiščnih pogojih, s kopnega, iz zraka, vode in vesolja (Umek, 2007, str. 7),

Od 200 jih je ostalo le še 44. 26. aprila so Bosanci skušali izboljšati položaj na Čuklji, a so jih Alpini bataljonov Val Camonica in Borgo San Dalmazzo odbili. 4. maja so napad ponovili in zasedli prve italijanske položaje, prodor pa je ustavil bataljon Saluzzo. 10. maja 1916 so Italijani sprožili množičen napad na Čukljo. Obstreljevali so jo z vsemi topovi znotraj dometa, nato pa so napadli kar štirje alpski bataljoni. Dve četi bataljona Saluzzo in četa bataljona Bassano so v hudem boju iztrgale vrh Bosancem, ki so izgubili 250 mož, od tega jih je bilo 123 zajetih. Tudi italijanske izgube so bile hude, 18 častnikov in 516 mož. Padel je tudi poveljnik bataljona Saluzzo, podpolkovnik Luigi Piglione. Čuklja je 16. septembra služila kot izhodišče za zadnji neuspeli italijanski poskus zasedbe Rombona, nato pa je na tem odseku sledilo eno leto relativnega zatišja.

Zadnjič je na Čuklji tekla kri oktobra 1917, med 12. soško bitko. Napad na Čukljo so poverili 216. brigadi, ki sta jo sestavljala salzburški 59. pehotni polk in 1. bataljon 4. polka tirolskih cesarskih lovcev. Po načrtu bi se morali cesarski lovci in dva visokogorska voda 59. pehotnega polka s pomočjo vrvi spustiti z Rombona in uničiti italijanske strojnice na »Hudičevih stopnicah«, terasah, ki se pod Rombonom spuščajo proti sedlu, ki ga povezuje s Čukljo. Nato bi napadli v smeri proti sedlu. 59. pehotni polk pa bi moral iz smeri Mrtvaške glave napasti sam vrh Čuklje. Strojnice na Hudičevih stopnicah so bile izredno nevarne, saj so z bočnim ognjem popolnoma obvladovale ozemlje, prek katerega bi napadli. Na Čuklji so bili tedaj alpski bataljoni Borgo San Dalmazzo, Dronero in Saluzzo ter en bataljon 88. pehotnega polka. (Simič, 1996)

3.4 Značilnosti gorskega bojevanja

Bojevanje v visokogorju je bilo posebna oblika vojskovanja, izrazito ločena od ravninskih bojišč. Prihod v gore je pomenil, da je sama gora postala orožje: skalovje, prepadi, globoke grape, sneg, megla in plazovi so pogosto zahtevali več življenj kot strelivo nasprotnika. Gorsko bojevanje je bilo zaznamovano z omejenim manevrskim prostorom, počasnimi premiki in ogromno fizičnega napora. Glede sodobnega vojskovanja v gorah je treba omeniti predvsem dva poveljnika, princa Evgena Savojskega in Napoleona Bonaparteja. Na začetku vojne za špansko nasledstvo je princu Evgenu uspelo izvesti eno najbolj drznih vojaških operacij tistega časa. Leta 1701 je, da bi obšel francoske sile, nameščene v severni Italiji, prečkal gorovje Lessin vzhodno od Gardskega jezera in 9. julija v bitki pri Carpiju (v dolini Pada, severno od Modene) premagal popolnoma presenečene Francoze. Do prve svetovne vojne je bilo bojevanje v gorskem terenu, kaj šele v visokih gorah, izjema in ne pravilo. Gorske regije, kot sta Švica ali Tirolska, so bile strateško pomembne zaradi nadzora pomembnih tranzitnih poti in so zato pogosto postale cilj vojaških operacij. Vendar so bile visoke Alpe prizorišče večjih spopadov le pod izjemnimi okoliščinami. Gorsko bojevanje je eno najnevarnejših oblik bojevanja, saj morajo vojaki premagati na eni strani nasprotnika, na drugi strani pa nevaren in neugoden teren ter ekstremne

vremenske razmere. V vseh prvinah boja prednost nad nasprotnikom pomeni geografsko višji položaj, saj ta omogoča boljši pregled nad bojiščem. Najvišja točka AO v času 1. svetovne vojne so bili topniški položaji na vrhu Ortlerja (3905 m.n.v.). Posebnosti vojskovanja v visokih Alpah so vključevale sočasno nevarnosti »naravne nevarnosti v gorju« in delovanje sovražnika, kar je zahtevalo tudi spremembe alpskih tehnik in doktrin. Poti in oskrbovalne poti je bilo treba načrtovati tako, da jih sovražnik ni mogel videti. Učinek mase in teže, tako pomemben v bojih na ravnini, je bil v gorah zrelativiziran: bodisi na ozkem gorskem grebenu bodisi v zaprtem predoru, je bilo pogosto prostora le za enega moža, osebe, ki so se potiskale za njim, pa so bile bolj ovira kot opora. Položaji so bili pogosto le nekaj metrov narazen.

V nasprotju z ravninskimi bojišči, kjer so bile vojske lahko organizirane v velike, usklajene formacije, je gorski teren zahteval delovanje v manjših, bolj avtonomnih enotah. Tudi pehota se je morala prilagoditi novemu načinu boja. Standardne formacije in taktike so postale neuporabne na strmih pobočjih, kjer je bil že sam pohod izčrpavajoč. Namesto množičnih napadov so prevladovali manjši, točkovni napadi, ki so temeljili na poznavanju terena in izkoriščanju presenečenja. Pomembna je postala vloga specializiranih gorskih enot, kot so bile italijanske "Alpini" ali avstrijske »Gebirgstruppen« (gorske čete), ki so bile usposobljene za plezanje in preživetje v visokogorju.

Neugodni geografski dejavniki narekujejo tudi, da je pri napadu na utrjene položaje treba uporabiti več enot kot med boji na standardnem bojnem polju, kjer mora bit za uspeh napadalcev razmerje vsaj tri proti ena v njihovo korist. Gore so nevarne v katerem koli letnem času; strele, sunki vetra, mraz, prepadi in plazovi pa so le še dodatno tveganje za vojake. Medtem je močno otežena oskrba vojsk in zahteva veliko količino ljudi, tehnike in energije. Gorsko ozemlje s svojimi geomorfološkimi, hidrografskimi, podnebnimi in drugimi lastnostmi vpliva na delovanje oboroženih sil, razvoj oborožitvenih sistemov, usposobljenost enot, vojaško veščino, tehniko in drugo. Čez čas so se postavila neka načela oz. pravila bojnega delovanja za posamezne rodove, službe, kot tudi za posamezne elemente boja: napad, obramba, premik, počivanje. Gorske enote so se začele oblikovati v 18. in 19. stoletju in takrat delovanje v gorah dobi nove dimenzije. (Schmidl idr., 2006)

Za delovanje v gorah je najprimernejša pehota. Njene sposobnosti za manever, premik in boj so dosti boljše od drugih rodov. Tudi sposobnost delovanja v skoraj vseh vremenskih razmerah, ki se v gorah hitro in nepredvidljivo spreminjajo, je odlika pehote. Poljska artilerija je v gorskem bojevanju prav tako koristna, saj lahko nadzira ozke prehode in komunikacije. Artilerija majhnih in srednjih kalibrov se lahko transportira na položaje na vozilih ali z vlečno vprego. Ostali rodovi, kot so npr. inženirstvo, zveze, protizračna obramba, logistika in službe, kot so npr. saniteta, veterina, so gorskim enotam v podporo. Za bojno delovanje ali le dolgotrajno zadrževanje v visokogorskem svetu so potrebni izjemni napor in odlična psihofizična

pripravljenost. Za gibanje je potrebno poglobljeno znanje orientacije in občutek za prepoznavanje markantnih objektov, vidljivost je omejena. V takih razmerah je težko tudi ohranjanje bojne pripravljenosti enote. Vse te težave in posebnosti zahtevajo zelo močno iniciativo, iznajdljivost in osebno angažiranost častnikov in vojakov. (Zaletel, 2008) Gorsko bojevanje je zahtevalo posebne veščine, ki niso bile del standardnega vojaškega usposabljanja:

- alpinistične tehnike (plezanje, varovanje, izdelava sidrišč),
- preživetje v zimskih razmerah (gradnja zavetij, preprečevanje ozeblin),
- orientacija v slabih vremenskih razmerah,
- prepoznavanje in izogibanje plazovom,
- prilagojena taktika manjših enot,
- reševanje v primeru nesreč,
- turno smučanje (Kuhar, 2004)

3.4.1 Dejavniki, ki vplivajo na bojevanje v gorskem svetu

- **Teren:** Poglavitni dejavnik, ki je vplival na bojevanje v gorskem svetu, je bil teren, ki je z višinskimi razlikami in reliefom vplival na psihofizične napore, zato je bila velika poraba časa na kratkih razdaljah. Relief je velikokrat predstavljal oviro pri organizaciji izvidovanja in opazovanja. Prav tako je vplival na možnost komunikacije, premika in manevrov enot. Zaradi vegetacije je bila potreba po maskiranju, pod in nad gozdno mejo. Od same sestave tal je bila odvisna gradnja in vzdrževanje poti, izdelava obrambnih položajev in ovir. Vremenski pogoji, vlaga in mraz sta vplivala na učinkovitost orožja. Še največji izziv pa so bili izgradnja in položaj zavetišč ter zmožnost oskrbe.
- **Vreme:** Slabo vreme: omeji možnosti gibanja ali ga celo onemogoči, ovira in olajša opazovanje, možnost uporabe orožij na velikih razdaljah, omeji uporabo na zelo kratkih razdaljah. Zahteva več ljudi in več materiala: v slabem vremenu so nujni zavetje, topla pijača in hrana, menjava enot in opreme je bolj pogosta. Slabše vidljivosti vpliva na načrtovanje, taktične postopke, pripravo terena in samo bojevanje.
- **Telesna pripravljenost** vojakov in starešin mora omogočati premagovati dolgotrajne, tudi večdnevne, telesne napore v gorskem svetu. Osnovna telesna pripravljenost je pomembna tako za vojake kot za starešine in pomeni pripravljenost in zmožnost premagovanja zahtevnega terena, kot so poti in brezpotja v gorskem svetu. Višja stopnja telesne pripravljenosti se odraža v sposobnosti plezanja v zahtevnejših plezalnih smereh in je povezana tudi z dodatnim znanjem in izkušnjami. Zahteva se od pripadnikov alpskih izvidniških vodov, skupin za bojevanje v posebnih pogojih (diverzantske enote), vojaških alpinistov, vojaških gorskih reševalcev in vojaških gorskih vodnikov.

- **Specifično znanje:** Zaradi posebnosti gorskega sveta zahteva gorsko bojevanje posebna specifična znanja za varno in lažje izvajanje različnih zvrsti bojevanja, kot so: usposobljenost in izurjenost v preživetju in gibanju v gorskem svetu, poznavanje gorskega okolja, poznavanje vremena v gorskem svetu, poznavanje vojaške gorniške opreme in njene uporabe (plezalni pas, vrvi, klini, dereze, cepin ipd.), poznavanje nevarnosti v gorskem svetu in načinov, kako se jim izogniti (padajoče kamenje, plazovi), gibanje v gorskem svetu (vrvna tehnika, hoja po poteh in brezpotjih, plezanje, smučanje, turno smučanje), premagovanje naravnih ovir (izdelava prehodov), orientacija in navigacija v gorskem svetu, preživetje in bivakiranje, gorsko reševanje, priprava in izvedba vojaških gorniških aktivnosti.
- **Čas:** Vpliv časa na gorsko bojevanje: poraba časa je veliko večja: upoštevati pri načrtovanju, upoštevati pri organizaciji bojnega razporeda. – vpliv dneva in noči – vpliv letnih časov: pomlad (v visokogorju sneg, v dolinah zeleno), poletje (hitri vremenski preobrati, nevihte, velike temperaturne razlike med sredogorjem in visokogorjem), jesen (v visokogorju prvi sneg, v sredogorju odpade listje. (Kuhar, 2004)

3.5 Vpliv geografije in topografije

Geografski dejavniki so temeljni za pripravo, vodenje, izvajanje in analizo vojaških aktivnosti, nadalje pa tudi za oceno položaja, odločanje in izpolnjevanje nalog. Geografski prostor neposredno vpliva na izbiro objektov in ciljev napada, premika in nadzora nad silami. (Torkar in Miha Kuhar, 2018) Teren Rombona je zelo zahteven, strma pobočja z le nekaj dostopnimi grebeni, skale in ruševje, ki so oteževali vsak premik, pozimi sneg do pasu in nevarnost plazov, poleti pa vročina in kamniti odboji artilerijskih eksplozij. Na višjih delih Rombona so bili postavljeni gorski opazovalni položaji in signalne naprave za povezavo z nižjimi enotami. Vojaki so kopali rovovske sisteme v živo skalo, saj zemljine pogosto sploh ni bilo. Topografija Rombona je odločilno vplivala na način bojevanja na tem območju. Gora ni enotna vzpetina, ampak kompleksen masiv z več vrhovi, grebeni, platoji in strmimi stenami. Ta razgibanost terena je ustvarila več posebnih mikrolokalitet, ki so vsaka zase predstavljale poseben taktični izziv. Težavnost in zahtevnost obvladovanja terena je opisana v poročilu iz vojne zgodovine polka HIR3, kjer je navedeno, da so vojaki pri gibanju v strmem terenu velikokrat sprožili kamenje, ki je povzročilo trikrat več ranjenih kot sovražnikovi naboji. Prav tako je bilo ogromno žrtev zdrsa v prepad in poškodb od razpršenega kamenja ob granatiranju, ker se je stokratno povečal učinek, ki je predstavljal nove šrapnele. (Galič in Darja Pirih, 2007)

Gorati svet Zgornjega Posočja je že sam po sebi velika naravna ovira. Ovira v vojaškem smislu je vsaka naravna reliefna značilnost ali umetno zgrajen objekt, ki ustavi, ovira ali preusmeri vojaške premike. Ovire delimo na terenske, vremenske in hidrografske.

- **Terenske ovire:** gornje Posočje uvrščamo v kategorijo sredogorja in visokogorja. Tam je več naravnih ovir, ki usmerjajo vojaške premike, še posebno artilerijo in logistično podporo, ki sta odvisni od stanja in utrjenosti poti oziroma cest. Največja terenska ovira na tem območju so gorski grebeni z veliko višinsko razliko in težje prehodnim zemljiščem z omejeno razvejenimi komunikacijami. Območje teh ovir je prehodno večinoma samo za pehoto. Delimo ga na pet večjih grebenskih sistemov: Kanin, Krn, Polovnik, Kobariški Stol in Kolovrat z Matajurjem. Geografsko gledano so bile to največje terenske ovire na tem območju.
- **Vremenske ovire:** Vremenske razmere so izrazito vplivale na vojaške aktivnosti z naslednjimi naravnimi pojavi: vidljivost, vetrovi, padavine, oblačnost, temperatura in vlaga. Velikokrat je bila vidljivost zaradi padavin in oblačnosti zelo slaba ali celo nična. Megla se je razkadila samo občasno. Opazovanje z višje ležečih opazovalnic je bilo ovirano ali celo onemogočeno. Onemogočeno je bilo tudi zračno opazovanje. Vojaki so imeli zaradi padavin premočeno obleko in obutev. Bila je realna nevarnost podhladitve in poškodb zaradi mraza.
- **Hidrografske ovire:** Največja hidrografska ovira na tem območju je bila in je še vedno reka Soča, ki je ob močnih in dolgotrajnih jesenskih padavinah ni bilo mogoče prebresti zaradi globine vode in deročega toka. Na tem območju se v Sočo izlivajo še štirje večji vodotoki: Koritnica pri kraju Kal-Koritnica, Boka pri soteski Žaga, Učja pri kraju Log Čezsoški, Tolminka pri Tolminu in Idrijca pri kraju Most na Soči. V Sočo se izliva še nekaj manjših potokov, med katerimi so pomembnejši Slatenik, Ročica, Kozjak, Idrijca (Ludrio), Volarja, Kamnica in Hotevlje. Alpski potoki imajo večinoma hudourniške lastnosti. Ob močnem deževju zlasti spomladi in jeseni zelo narastejo in so začasno neprehodni (Torkar in Miha Kuhar, 2018). Vegetacija na Rombonu je razdeljena po višinskih pasovih. Nižja pobočja so poraščena z gozdom, ki je nudil določeno zaščito pred opazovanjem in obstreljevanjem. Na višjih legah prevladuje ruševje, ki je prehode delalo še težavnejše, medtem ko je vrh pretežno gol, kamnit in izpostavljen. Ta raznolikost vegetacije je zahtevala različne taktične pristope za različne višinske pasove.

Vreme in sezonske spremembe so dramatično spreminjale topografske značilnosti. Pozimi so velike količine snega popolnoma spremenile konfiguracijo terena, nekateri prehodi so postali neprehodni, medtem ko so zamrznjene površine ponekod omogočile gibanje tam, kjer je bilo poleti nemogoče. Nevarnost plazov je bila konstantna, zlasti na strmih pobočjih južne in zahodne strani. Spomladi so taljenje

snega in pogoste nevihte povzročali dodatne težave z blatnimi tereni in povečanim pretokom gorskih potokov.

Topografija Rombona je tako predstavljala kompleksen tridimenzionalni bojni prostor, kjer so naravne danosti pogosto imele večji vpliv na izid spopadov kot sama vojaška moč vpletenih strani. Poznavanje terena, sposobnost prilagajanja njegovim zahtevam in izkoriščanje njegovih posebnosti so bili ključni dejavniki, ki so na koncu prispevali k uspešni avstro-ogrski obrambi tega strateškega položaja. (Galič in Darja Pirih, 2007)

Kitajski general, vojaški teoretik in filozof Sun Tzu je v knjigi »Umetnost vojne« opisal in določil tipe zemljišča z vidika vojaške uporabe, in sicer:

Teren	Opis	Topografske značilnosti
Pristopen	Lahko prehoden teren za obe strani v spopadu.	Ravnina, poti, ceste
Zapleten	Napredovanje je mogoče, umik težak in lahko postane past.	Doline, soteske
Brezizhoden	Nobena stran ne vidi prednosti v napredovanju. Za obe strani v spopadu ima enako vrednost.	Nikogaršnje ozemlje med frontnimi črtami.
Zaprt	Ni ga preprosto doseči in se gibati po njem, vendar ga je preprosto nadzorovati.	Ostri in strmi gorski grebeni, prelazi
Strm	Taktična prednost za tistega, ki ga zasede.	Gore, grebeni
Oddaljen	Težko je vplivati in delovati na nasprotnika.	Enote niso v dosegu ognjenega sistema sovražnika.

Tabela 1: Vpliv terena na borbeno taktiko vojakov
(Vir: Torkar in Miha Kuhar, 2018)

3.6 Vpliv vremenskih razmer na bojevanje

Vremenske razmere na območju Rombona so imele pogosto odločilen vpliv na potek vojaških operacij, včasih celo večji kot taktične odločitve poveljnikov ali razpoložljive vojaške sile. Ekstremne vremenske razmere na tej nadmorski višini so predstavljale stalno grožnjo za vojake obeh strani in so zahtevale posebne prilagoditve v vseh vidikih vojaških operacij. Zimske razmere so bile še posebej surove. Na višini nad

2000 metri, kjer leži vrh Rombona, so temperature pogosto padle globoko pod -20°C , z močnimi vetrovi, ki so ustvarjali še nižje občutene temperature. Snežne padavine so bile obilne, z akumulacijo snega, ki je pogosto presegla 3–4 metre. Ti pogoji so imeli številne posledice za bojevanje:

- **Mobilnost:** Globok sneg je drastično omejil gibanje vojakov in praktično onemogočil premikanje težje opreme. Enote so se lahko premikale le po očiščenih poteh ali z uporabo smuči in krpelj, kar je omejevalo možnosti za taktične manevre. Napadi v zimskih mesecih so bili redki in so bili običajno omejeni na manjše operacije z natančno določenimi cilji.
- **Plazovi:** Snežni plazovi so predstavljali najbolj smrtonosno naravno nevarnost na Rombonu. Zima 1915/1916 je bila še posebej katastrofalna, s serijo uničujočih plazov, ki so zahtevali več življenj kot sovražno delovanje v istem obdobju. Najprej decembra 1915 plaz zasuje 2. stotnijo 2. domobranskega polka, kjer umre 58 vojakov, 40 je bilo ranjenih. Kasneje Zloglasni "črni plaz" februarja 1916 zasuje 150 ogrskih vojakov, od tega jih 80 umre ter malo kasneje še plaz izpod Mojstrovke na Vršiču, ki je pokopal 110 ruskih ujetnikov. Plazovi so vplivali tudi na načrtovanje vojaških operacij, saj so nekatera območja postala prenevarna za kakršnokoli aktivnost. Ker so plazovi predstavljali resno grožnjo, so bile organizirane reševalne patrulje (podobno današnji gorski reševalni službi). Samo v AO vojski je na območju Rombona in Krna pod plazovi izgubilo življenje 600–700 vojakov.
- **Zdravstvene težave:** Zimske razmere so povzročale specifične zdravstvene težave, predvsem ozeblina, omrzline in podhladitve. Kronične ozeblina stopal, znane kot "strelni jarek", so bile pogosta težava, saj vojaki pogosto niso imeli ustrezne obutve za dolgotrajno izpostavljenost mrazu. Opisani so primeri, ko so vojaki izgubili prste ali celo cele okončine zaradi hude podhladitve. Dolga obdobja slabega vremena, zlasti zimski meseci z omejenimi urami dnevne svetlobe, so negativno vplivala na psihološko stanje vojakov. Depresija, apatija in "gorska psihoza" (stanje ekstremne tesnobe in halucinacij, povezanih z izolacijo in ekstremnimi razmerami) so bili pogosti.
- **Oskrba:** Zimske razmere so drastično oteževale že tako zahtevne oskrbovalne poti. V obdobjih intenzivnih snežnih padavin so bili položaji na Rombonu pogosto popolnoma odrezani od zaledja, kar je prisililo vojake, da so preživeli z omejenimi zalogami in improviziranimi rešitvami.

Poletne razmere so prinašale drugačne, vendar nič manj zahtevne izzive:

- **Vročina in dehidracija:** Poleti so temperature na izpostavljenih skalnatih površinah lahko presegle 30°C , kar je v kombinaciji s fizičnim naporom in omejeno oskrbo z vodo povzročalo resno tveganje za dehidracijo. Pomanjkanje naravnih vodnih virov na višjih legah je predstavljalo stalen logistični problem.
- **Nevihite:** Poletne nevihte v Julijskih Alpah so pogosto izjemno silovite, z močnimi padavinami, vetrom in strelami. Te nevihte so lahko nastale izjemno

hitro in presenetile enote na izpostavljenih položajih. Znani so primeri, ko so strele ubile vojake na izpostavljenih grebenih, ali ko so nenadne hudourniške poplave odplaknile celotne položaje v nižjih legah. Zoper udarom strel so inženirski vodi položili strelovodno inštalacijo, ki je prebivališča spremenila v Faradayevo kletko.

- **Vidljivost:** Poletna meglenost in oblačnost sta vplivali na vidljivost, kar je imelo pomemben taktični vpliv. Italijansko topništvo je bilo pogosto ovirano zaradi slabe vidljivosti, medtem ko so avstro-ogrske branilci lahko izkoristili te razmere za okrepitev položajev ali rotacijo enot.

Spomladanske in jesenske razmere so prinašale svoje specifične izzive:

- **Blatno obdobje:** Taljenje snega pomladi in jesenske padavine so ustvarjali obsežno blato, ki je oteževalo gibanje in povzročalo probleme s higieno. Na strmih pobočjih je razmočen teren povečal tveganje za zdrse in padce.
(Galič in Darja Pirih, 2007)

4 ARMADA IN GORSKE ENOTE

4.1 Avstro-ogrška armada

Na vojaškem področju je obstajala skupna vojska. Vendar je leta 1867 cesar zaradi dualistične ureditve dal soglasje za ustanovitev dodatne madžarske obrambne organizacije, Honvéda (madžarski izraz za »domačo obrambo« ali »domačo gardo«), da bi vsaj delno izpolnil madžarske želje po »nacionalni« vojski. Skupne enote so bile označene s kraticami k.u.k. (cesarsko-kraljevski). Avstrija je imela svojo vojsko; Cesarsko-kraljevsko domobranstvo in črnovojništvo (k.k. Landweher - nemški izraz za »domačo obrambo« ali »domačo gardo«, k.k. Landsturm). Skupna vojska AO je štela 102 pehotna polka, 4 polke tirolskih cesarskih lovcev, 4 bosansko-hercegovski pehotne polke, 26 samostojnih lovskih bataljonov in bosansko-hercegovski lovski bataljon. Polk je bil sestavljen iz treh ali štirih bataljonov. Bataljon je štel tri ali štiri stotnije iz mitralješkega oddelka. Stotnija je štela v vojni pribl. 250 mož, bataljon 750–1000, polk pa 3000–4000 vojakov. Samostojna veja vojske je bila konjenica, ki so jo zaradi nepraktičnosti priključili pehotnim divizijam kot mobilno pehoto. Pred vojno je AO vojska štela 36.000 častnikov in 414.000 podčastnikov in vojakov. Ob mobilizaciji pred začetkom prve vojne so vpoklicali 2.846.000 rezervistov in 54.000 rezervnih častnikov, tako se je armada povečala na 3.350.000. Do konca vojne je služilo skoraj osem milijonov ljudi, od tega okoli 160.000 Slovencev. (Simič, 1996)

Leta 1903 se je na pobudo načelnika AO vojske Conrad von Hotzendorf začela preobrazba domobranskih polkov in polkov deželnih strelcev s posebnim urjenjem in opremo za zahtevno gorsko bojevanje. Tako so ob izbruhu vojne bili izurjeni in opremljeni trije polki tirolskih deželnih strelcev ter celovski 4. in ljubljanski 27. domobranski pehotni polk, ki sta leta 1914 postala 4. oziroma 27. domobranski gorski polk, kasneje 1. in 2. gorski strelski polk. Skoraj popolnoma slovenski je bil 2. strelski gorski polk. Gorske brigade so sestavljale tri do pet bataljonov, medtem ko se je število bataljonov v drugih brigadah gibalo med sedmimi in devetimi. Do vojne so jih ustanovili 14.

Za operativno delovanje je bila gorska brigada sestavljena iz:

- poveljstva,
- gorskega topništva
- petih samostojnih pehotnih bataljonov,
- obmejne lovske čete,
- voda konjenice,
- dveh baterij gorskega topništva,
- gorskega telegrafskega oddelka,
- gorskega brigadnega sanitetnega oddelka, sestavljena iz previjalne postaje in eskadrilje za prevoz ranjencev,
- gorske kolone za oskrbovanje s strelivom,

- gorske oskrbovalne kolone,
- transportna eskadrija je imela nosila za poljske predmete, gorske nosilnice in gorske vozičke za prvo pomoč,
- gorska prehranska enota,
- gorski telegrafski odred,
- poljska pošta.

Da bi zagotovili čete, ki so delovale v visokih gorah in so bile pogosto sestavljene predvsem iz vojakov, ki niso bili vajeni gora, s pristojnimi svetovalci in vodniki, so bile leta 1916 ustanovljene tako imenovane čete gorskih vodnikov. Vendar so bile to le upravne, saj so bili gorski vodniki dodeljeni enotam v patroljah. (Schmidl idr. , 2006)

Struktura gorske brigade na začetku vojne 1914	
Enota	Moč (vojaki/živali)
Poveljstvo gorske brigade	45/35
ENOTE	
5 pehotnih bataljonov z enim MG-oddelkom vsak	1150/140 (vsak)
1 Grenzjäger četa	150–250
2 gorski topovski bateriji	150–170/100 (vsaka)
1 gorski telefonski oddelek (samo če je brigada delovala v diviziji)	90/30
ENOTE	
2-3 gorske kolone streliva	70/80 (vsaka)
2 koloni topovskega streliva	60/40
3 gorske preskrbovalne kolone	140/200
Bolnišnica gorske brigade	120/50
Poveljstvo gorskega vlaka, skladišče streliva, poljska pošta	Ni podatka

Tabela 2: Število pripadnikov gorske brigade in njena sestava
(Vir: Schmidl idr., 2006)

4.2 Italijanska vojska

Italija je leta 1872 ustanovila 15 čet Alpinov (it. Alpini) in jih umestila v sestavo vojnih okrajev na področju Alp. Leta 1873 so šteli že 24 čet, leta 1875 pa so že usposabljali gorske bataljone s po 3 do 4 četami. Leta 1878 so jih ločili od vojnih okrajev in jih začeli dodajati divizijam na alpskem področju. Že leta 1882 je bilo izurjenih 8 polkov, npr. 14 so bili podrejeni korpusom in nameščeni na mejah s Francijo, Švico in Avstro-Ogrsko. Alpske skupine, v katere so bili umeščeni polki, so se leta 1910 preimenovali v alpske brigade. Italijani uporabljajo za gorske enote izraz »alpini« oz. »truppe da montagna«, 14 jih je bilo podrejenih korpusom in nameščenih na mejah s Francijo, Švico in Avstro-Ogrsko. Alpske skupine, v katere so bili umeščeni polki, so se leta 1910 preimenovali v alpske brigade. V Italiji so med letoma 1840 in 1887 povečali število baterij, in sicer na račun trdnjavske artilerije. Prvo svetovno vojno je Italija pričakala z dvema gorskima artilerijskima polkoma (9 divizionov) (Zaletel, 2008)

Alpini, ki so bili ustanovljeni leta 1872, danes predstavljajo najstarejšo aktivno gorsko pehoto na svetu. Njihova prvotna naloga je bila zaščita italijanske severne gorske meje s Francijo in Avstrijo. Leta 1871 je stotnik Giuseppe Perrucchetti napisal predloge za obrambo nekaterih gorskih prelazov in predloge za regionalno vojaško organizacijo alpske cone. Predlagal je ustanovitev posebnega teritorialnega področja in samostojnih čet gorskih vojakov na Tirolskem, ki bi jih rekrutirali iz lokalnega prebivalstva in bi bili zadolženi za obrambo tega goratega področja. To je podprl takratni italijanski minister za vojno, general Cesare Francesco Ricotti Magnani. Tako je 15. oktobra 1872 izdal kraljevi ukaz o ustanovitvi čet alpskega okrožja (Compagnie Distrettuali Alpine). Tik pred prvo svetovno vojno je bil leta 1909 ustanovljen še osmi polk, tako da je korpus med vojno obsegal 88 alpskih bataljonov. Leta 1919 so ustanovili še deveti polk. Leta 1926 so bile ustanovljene tri alpske brigade in leta 1933 še četrta, ki so bile leta 1935 preoblikovane v divizije. Istega leta so ustanovili še 11. in 12. alpski polk ter 5. alpsko divizijo. (Schmidl idr., 2006)

4.3 Gorske enote

Gorske enote zaradi svoje izurjenosti in opremljenosti vedno predstavljajo elito posamezne vojske. Gorske enote so posebno oborožene, opremljene in oblečene pehotne ter druge enote za delovanje na gorskem območju. Znotraj njih se organizirajo posebne lahke okretne enote za visokogorje, ledenike, stene. Mednje štejemo visokogorske čete, čete gorskih vodnikov, plezalne in druge enote. Smučarske enote se, kadar delujejo v gorah, prav tako umeščajo med gorske. Zaradi naravnih okoliščin je vojna v gorah zahtevala vojake, ki so imeli največ gorniškega znanja in spretnosti ter sposobnost samostojnega delovanja v najtežjih podnebnih in terenskih razmerah, poleg zgolj bojnih sposobnosti. Ni bilo tako preprosto zahtevati, da vsak nabornik izvede napad, čez izpostavljene grebene ali se na patrulji povzpne

čez strme stene in to v ledeno mrzlih, slabih pogojih vidljivosti. Splošno alpsko usposabljanje gorskih polkov Landwehra samo po sebi ni bilo zadostno za posebne operacije, npr. proti izpostavljenim postajam ali strmim vrhovom. Visokogorske čete za reševanje, izvidniških in bojnih nalog v težavnih visokih Alpah so bile leta 1916 ustanovljene "patruljne čete", ki so se leta 1917 preoblikovale v visokogorske čete. Njihovi člani so se lahko zatekli k trdnim alpskim izkušnjam in so prejeli posebno alpinistično usposabljanje. Skrbno izbrani častniki in drugi pripadniki visokogorskih čet, ki so bili opremljeni z alpsko opremo, naj bi bili sposobni premagovati ovire tudi na najtežjih terenih. Visokogorska četa je bila sestavljena v štab čete, tri vode in vod mitraljeza z dvema mitraljezoma. Imela je tudi tri do štiri gorske vodniške patrolje, dve telefonski patrolji in tehnični oddelek. Slednja je imela med drugim nalogo zavarovati objekte v visokogorju in omogočiti dostop do oskrbovalnih poti, za kar je bila opremljena z žičnimi vrvmi, vrvnimi lestvami, železnimi prečkami itd. (Schmidl idr., 2006) Iz tabele je razvidno, koliko različnih enot je potrebno za delovanje gorskih enot.

Enota	Izgube	Sedež nabornega mesta
BH IR4	704	Mostar
k.k.LIR21	578	St. Polten
k.k.LIR4 (GbSchR1)	381	Celovec
FIB 20	224	Trst
k.k.LIR2	208	Linz
IR59	183	Salzburg
k.k.LsIR26	156	Štajerska
Träg.K /bh ..	135	BH
ALA, MAA, LSAA ...	128	
k.k.UIR27 (GbSchRz)	120	Ljubljana
GbAR ... GbAR3)	101	
BauKomp ...	92	
TKS1, 2, 3	81	Večinoma Tirolska
k.k.SchR26	71	Maribor
SB ... (večinoma SB11)	65	Lvov
k.k.LsB41	59	Celovec
IR7	56	
HIR (1, 3. 4. 17)	50	Tirolska, Salzburg
TKJ2, 3, 4	42	
k_k_LsB152	32	alpske dežele
FsAR .. (FsAB ..)	30	
SKUPAJ	3496	
Žrtve plazov	517	

Tabela 3: Enote, ki so služile na sektorju IV
(Vir: Galič in Darja Pirih, 2007)

4.4 Slovenci na bojišču

Slovenski vojaki so se znašli v posebnem psihološkem položaju, saj so se borili na ali blizu lastnega ozemlja, kar je imelo večplastne posledice. Povečana motivacija, da branijo lastno ozemlje in ščitijo domove svojih družin, je delovala kot močan motivacijski dejavnik. Obramba domačih tal je zagotavljala dodatno psihološko prednost v smislu odločnosti in vzdržljivosti, ob tem pa so doživljali emocionalno breme ob pogledih na uničenje lastnih vasi in trpljenje civilistov, sorojakov. Proti koncu vojne, pri nekaterih že prej, je prihajalo do konflikta lojalnosti med pripadnostjo Avstro-Ogrski in rastočo slovensko nacionalno zavestjo. To se je proti koncu vojne stopnjevalo, ko so se začele pojavljati ideje o južnoslovanski združitvi izven okvira Habsburške monarhije. Pri samem delovanju pa so velikokrat izkoristili lokalno znanje pri poznavanju terena, podnebnih razmer, poti in prehodov. To jim je dajalo prednost pri načrtovanju obrambe, gibanju, orientaciji in izkoriščanju naravnih značilnosti pokrajine.

Slovenski vojaki so zasedali različne položaje in vloge v obrambnem sistemu. Predvsem v pehotnih enotah in prvih bojnih linijah, predvsem na dostopnejših delih Rombona in na povezovalnih položajih med ključnimi točkami obrambne linije. V specialnih gorskih enotah, kjer so delovale majhne, mobilne skupine, ki so se lahko hitro premikale po težkem terenu in izvajale presenečenja ali zasede na izpostavljenih položajih. V inženirskih in pionirskih enotah so gradili in vzdrževali obrambne položaje, komunikacijske poti, kaverne in druge fortifikacije. Slovenski vojaki so bili posebej cenjeni zaradi svojih izkušenj v gradbeništvu in obrti. V logističnih enotah so zaradi poznavanja terena pogosto služili kot vodniki konvojev in transportnih enot po zahtevnih poteh iz zaledja do prednjih položajev. Slovenci so zaradi poznavanja jezika in terena dragoceni pri zbiranju obveščevalnih informacij o italijanskih namerah in premikih.

Organizacijsko so bili slovenski vojaki pogosto razporejeni v mešane enote skupaj z vojaki drugih narodnosti monarhije. To je bilo v skladu s splošno avstro-ogrsko vojaško politiko, ki je poskušala uravnotežiti etnično sestavo enot, da bi preprečila pretirano koncentracijo ene narodnosti. Kljub temu so na nižjih nivojih (čete, vodi) pogosto ohranjali določeno stopnjo etnične homogenosti za lažjo komunikacijo in kohezijo. Pomembno je omeniti, da so bili mnogi slovenski častniki in podčastniki vključeni v poveljniško strukturo na območju Rombona. Med njimi so bili tako poklicni vojaški častniki, ki so pred vojno študirali na vojaških akademijah monarhije, kot tudi rezervni častniki, ki so bili mobilizirani iz civilnega življenja.

Slovenci so predstavljali pomemben most med višjim poveljstvom (pretežno nemško ali madžarsko govorečim) in lokalnim prebivalstvom. Pogosto so delovali kot prevajalci in mediatorji v interakcijah med vojsko in civilisti, ki so ostali na tem področju ali so bili vključeni v vojaške delovne enote.

Vojno so slovenski ljudje vzeli mnogo bolj osebno in ni naključje, da so slovenske enote na obrambni črti na Soči bile zelo zanesljive. Vojaki so se borili tako rekoč doma, pred očmi domačih, za to, da nasprotnik ne bo prodril do njihovih družin in domov. Propaganda in tudi ljudsko občutje se je v mnogih elementih naslonilo na staro občutje v času avstrijskih bojev z »Lahi« (Italijani) v 19. stoletju. Tako so Slovenci kljub ponovni germanizaciji in vojaškemu pritisku, ki ga je vojska imela za samoumevnega, postali bolj zanesljivi podaniki habsburške monarhije kot pred vojno, ko so jih med balkanskima vojnoma, zlasti vojaški krogi, sumili pro-srbskega razpoloženja. (Guštin, 2005)

Slovenski vojaki so bili zaželeni in nujno potrebni za obrambo in vojskovanje v visokogorju. Ker so bili zaradi tradicionalnih predsodkov do Italijanov »Lahov« in občutkom, da se borijo za domačo grudo, zelo bojeviti in zvesti. S takim odnosom so pripomogli pri bojih na Soški fronti. Tako imenovani »slovenski planinski polk«, v katerem so služili slovenski fantje, je bil na začetku del domobranske gorske enote (Landwehrgebirgstruppen), leta 1911 pa se preimenuje v ljubljanski pehotni polk št. 27., na novo pa so bili sestavljeni tudi njegovi bataljoni. V kasarni Erzherzog Rainer v Gorici je bil kot gorska enota oblikovan II. bataljon LIR27, vendar ta enota ni bila na novo sestavljena, temveč je nastala s preimenovanjem II. bataljona LIR4, ki se je s svojimi štirimi stotnijami tam že nahajal. 1. januarja 1912 so izločili dele III. bataljona in jih priključili k LIR4. Po reorganizaciji je bil LIR27 sestavljen le iz dveh bataljonov, namesto običajnih treh. Prvi bataljon je imel poveljstvo in kader v ljubljanski kasarni, sestavljen pa je bil iz petih stotnij, drugi bataljon pa je imel poveljstvo in svoje štiri stotnije v goriški kasarni. V predvojnem času je bila polku zaupana obramba meje z Italijo na območju Gorice do trdnjave Kluže.

V dneh po mobilizaciji, ki je bila objavljena 26. julija 1914, se je v polku zbralo 4777 mož in z njimi so formirali štiri bataljone. Kasneje je bil polk večkrat premeščen na različna bojišča od Galicije do Tirolskega. Prvi bataljon je bil že 27. avgusta premeščen na območje Rombona, medtem ko sta ostala dva bataljona, združena s pripadniki 9. pohodnega bataljona, za dva tedna zasedla položaje v gorah nad Rabljem. V drugi polovici septembra 1915 pa sta bila ta dva bataljona premeščena na bovško bojišče. V času bivanja v gornjem Posočju so s posebej izurjenimi pripadniki polka ustanovili novo, 13. visokogorsko stotnijo (HGK13/LIR27). Eno večjih izgub je bataljon doživel v 8. soški bitki od 9. do 12. oktobra 1916, ko je izgubil tretjino vseh ljudi, ko je zavračal italijanske napade med Lokvico in Volkovnjakom (Nad Logom).

Druge pretežno slovenske enote, pa čeprav niso bile posebej izurjene za gorsko bojevanje, skoraj popolnoma slovenska, sta bili 7. lovski bataljon in 17. pehotni polk. Slovenci so bili v velikem številu pripadniki visokogorskih stotnij, kot so stotnije št. 59. 7., 8., 9., 10., 13., 11., 44., 21. in 1/IR47. Pred sprejemom v enoto so morali biti vajeni gora že iz civilnega življenja, opraviti alpinistični in smučarski tečaj. Marsikateri izmed njih je gore, v katerih je med vojno služboval, odlično poznal že iz svojega

predvojnega civilnega življenja, saj so delali kot gorski vodniki, gozdarji, lovci, pastirji. Te enote so običajno uporabljali za trasiranje prehodov po najtežje prehodnih območjih, izvidovanje, patroljiranje in posebej zahtevne vojaške naloge na najtežavnejših visokogorskih bojiščih. Vsi pripadniki teh stotnij so morali biti vešči samostojnega delovanja na bojišču, odlično so morali poznati sektor, na katerem so delovali, še posebej pa orientacijo v visokogorju, častniki pa so morali obvladati tudi večšine topniških opazovalcev. Ko pripadniki visokogorskih stotnij niso bili na bojišču, so se vsakodnevno urili na plezalnih poligonih ali kako drugače izpopolnjevali svoja vojaško alpinistična znanja. Zaradi sodelovanja v težavnih visokogorskih operacijah, predvsem na izpostavljenih in pozimi težko dostopnih položajih na Rombonu, Javorščku in Vršiču, je bila stotnija večkrat pohvaljena.

(Pipan, 2012)

Slika 4: Polkovna značka 2. gorskega strelskega polka
(Vir: Pipan, 2012)

*Slika 5: Stotnija 27. domobranskega pehotnega polka med prečkanjem sedla čez Potoče v krnskem pogorju, avgusta 1910
(Vir: Pipan, 2012)*

4.5 Bošnjaki na Rombonu

Bosansko-hercegovske enote v avstro-ogrski vojski so bile ustanovljene po okupaciji Bosne in Hercegovine 1878. Do leta 1894 so oblikovali štiri bosansko-hercegovske pehotne polke (št. 1–4), ki so vključevali vojake vseh treh glavnih etničnih skupin v BiH (muslimane – Bošnjake, pravoslavne Srbe in katoliške Hrvate). Ti polki so postali znani kot »Bošnjaki«. Sloveli so kot elitne enote zaradi svoje zvestobe, discipline in poguma. Njihova naloga je bila utrditi in braniti ključne gorske točke, izvajati hitre protinapade ter dvigovati moralo drugim enotam. Italijani so si njihove prisotnosti dobro zapomnili. Bošnjaki so sloveli po drznosti v boju na blizu. Poleg pušk in bajonetov so v jurišu pogosto uporabljali kratke nože med zobmi ter težke gorjače (buzdovane) s kovinskimi okovanji. Oblečeni v svetlomoder plašč z rdečim ovratnikom (značilni barvi bosansko-hercegovskih enot) in rumeni medeninastimi gumbi s številko bataljona (od leta 1894 dalje tudi s številko polka), svetlomodre hlače in modrosiva jakna in kapa, za častnike muslimanske veroizpovedi pa rdeč fes z modrim repkom so naredili iz navadnega častnika sijajno figuro živih barv. Zaradi strahu pred temi »rdečefesi« vojaki so italijanski viri navajali, da so italijanski vojaki zajete Bošnjake z buzdovani nemudoma usmrtili. Vendar to Bošnjakov ni odvrnilo, še naprej so sloveli kot elitne jurišne enote avstro-ogrske armade, ki so se izkazale v številnih bližinskih spopadih. O značaju bosansko-hercegovskih enot je general pehote Otto Wiesinger, zapisal, da so bosansko-hercegovski vojaki kazali naravno, včasih surovo hrabrost, ki je izhajala iz njihove stare borbene tradicije in težkega življenja. Ti junaki so imeli boj radi kot sestavni del svojega življenja, bili so nanjo navajeni, toda zanesljivo niso o njej preveč razmišljali.

Bošnjaki so krenili v vojno brez kakršnega koli navdušenja. Cesar na Dunaju je pač tako ukazal, ukaz pa je bilo treba izvršiti. V srži izjemnega (z italijanske strani gledano

strahotnega) bojevnškega slovesa je bilo kljubovanje (»inat«). Bošnjaki se niso mogli sprijazniti s tem, da se jim nekdo upira ali jih premaga le zato, ker je številnejši. Poleg tega je obstajala prirojena spretnost in vzdržljivost gorjancev, združena z bojevnško tradicijo in skoraj otroškim črno-belim dojemanjem sveta in ljudi. Muslimanski fatalizem, vera v kismet (usoda), je pripomogle k noremu pogumu in povečani nagnjenosti k vsakršnim tveganjem. V boju so bili veliki individualisti, a tudi odlični in zvesti tovariši. V veri, da je usoda vseh že določena, so Bošnjaki, muslimani manj razburjeno pričakovali napade. »Če v knjigi piše, da boš padel, boš padel. Če pa piše, da boš ponovno videl Bosno, ti niti najsilovitejši ogenj ne bo škodoval in ostal boš živ. Vse to je kismet (usoda), brat ...«. (Avsenak, 2001, str. 67) Veljali so za elitne enote in so bili zato v glavnem namenjeni za težke naloge. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bilo v obstoječih štirih polkih mobiliziranih približno 10.000 vojakov (in več kot 21.000 rezervistov). Kasneje med vojno je Avstro-Ogrska njihovo število še povečala. Ustanovljeni so bili štirje novi polki (skupaj osem do leta 1918) ter osem lovskih (strelskih) bataljonov. V enote so bili vključeni tudi bošnjaški gorski topniški oddelki, nadomestni bataljoni in delovne čete. Bošnjaški polki so imeli v sestavi običajno po štiri bataljone in lastnega vojaškega »imama« (verskega voditelja) za versko oskrbo. Prepoznavni so bili po značilnih uniformah z rdečim fesom namesto čelade, kar je bila tradicija, ki so jo spoštovali pripadniki vseh ver v teh enotah. Do sredine 1. svetovne vojne so bošnjaške enote močno narasle. Sredi leta 1917 so skupno štejele več kot 234.000 vojakov, do konca leta 1917 pa skoraj 299.000 (kar je predstavljalo kar 17,2 % celotnega moškega prebivalstva BiH, starega 16–70 let). Tak obseg kaže, da je Avstro-Ogrska tem enotam pripisovala velik pomen in intenzivno izkoriščala človeške vire Bosne in Hercegovine. Veliko Bošnjakov je bilo tudi v delavskih enotah, v katerih so bili predvsem starejši moški. Skrbeli so za logistiko, prevoze od baz ali skladišč do bojišč in obratno, delali na žagah, žičnicah itd. Delo je bilo naporno, zlasti v zimskem času, ko je padlo veliko snega in so bile temperature zelo nizke. Pogosto so morali čistiti več metrski sneg zaradi plazov. Bili so slabo oblečeni in velikokrat tudi podhranjeni, vendar so imeli pomembno vlogo, saj bi vojaki na fronti brez njih še bolj trpeli.

Bošnjaki so prevzeli obrambo na Rombonu in bovškem sektorju v začetku leta 1916. 4. bosansko-hercegovski polk (BH 4), ki je bil sestavljen pretežno iz Hercegovcev, vajenih skalnatega sveta, je 12. aprila 1916 zamenjal koroške domobrance na vrhu Rombona. BH 4 je zasedel vrh Rombona in sosednje položaje (pobočja Čuklje, planina Zagreben nad Lepeno itd.) s skupno tremi bataljoni v sklopu 27. gorske brigade. Na tem območju je bilo ves čas prisotnih približno 2000 bošnjaških vojakov. Italijanska vojska je večkrat napadla te položaje, znani so hudi spopadi septembra 1916, ko so italijanski Alpini v več valovih napadli Mali Rombon in greben med Čukljo in Rombonom. Bošnjaki iz BH 4 so v srditih bojih mož na moža odbili več zaporednih napadov italijanskih planincev. (Avsenak, 2001)

5 OBOROŽITEV IN OPREMA

5.1 Oborožitev

V pogorju Rombona je bila osnovna oborožitev pehotnih enot AO vojske: puška Mannlicher M.1895, tako v dolgi (1282 mm) in kratki (1005 mm) izvedbi. Mitraljez Schwarzlose 07/12. Na Rombonu je bila v uporabi tudi puška Mannlicher M.1890 (T. Ruske puške Mosin-Nagant M.1891, ki jih je avstro-ogrsko vojska pridobila na vzhodni fronti, nemške puške Mau-ser M. 1888, ki je bila v avstro-ogrski vojski poimenovana 8 mm M. 13 Repetiergewehr. Zaradi pomanjkanja pušk je vojska uporabljala tudi zastarele enostrelne puške, tipa Werndl. Uporabljali so jih predvsem stražarji za varovanje skladišč, ujetniških taborišč in ostale infrastrukture. V osebno oborožitev vojakov je spadala pištola Roth M 1907, častniki pa so uporabljali tudi "steyer" (štajer) M 1912 in 1912/P, ki je bila prilagojena za avtomatsko oz. rafalno streljanje. Za bližnje bojevanje so uporabljali plamenomete.

V osebni zadolžitvi so imeli vojaki tudi hladno orožje, prednjačili so bajoneti, buzdovani in sablje. Slednje so uporabljali vojaki in oficirji topniških baterij, nekoliko skrajšane pa so nosili vojaki iz baterij gorskega topništva. Buzdovane z dolgim tulastim telesom s konico in pritrjenimi bodicami so bili primerno orožje za bližinski boj, posebej znani po njihovi uporabi pa so bili vojaki iz bosansko-hercegovskih polkov, ki so bili razporejeni tudi na Rombonu. V množični uporabi, predvsem v bližinskem bojevanju so uporabljali ročne bombe in tromblonske mine različnih vrst in modelov.

Italijanska vojska je uporabljala mitaljez Fiat – Revelli mod.1914, mitaljez SaintEtienne mod.1907 večjega kalibra. Italijanski minomet Mortaio 58 Modello 2 (T.1:6) in italijanski metalec razstrelilnih cevi »Bettica« (Lancia torpedini Beticca) v dveh osnovnih dolžinah 60 i 80 cm z več različicami.

V prvi svetovni vojni so bile topovske granate, ročne bombe in mine glavni krivci za poškodbe in smrti vojakov. Francoski podatki kažejo, da je kar 67% vojakov umrlo zaradi poškodb, ki so jih povzročila eksplozivna sredstva, le 23 % smrti pa so povzročile krogle pištol, pušk in mitraljezov ter ostala sredstva. Zaradi prilagoditve situaciji je prihajalo tudi do improvizacije uporabe in predelave orožja. Včasih so vojaki bombo izpraznili in jo nataknili na kol ter tako dobili preprost, a učinkovit buzdovan. (Košir, 2014)

Gorsko topništvo AO vojske je uporabljalo gorski top M15 kalibra 7,5 cm in gorska havbica M16 kalibra 10 mm, ki sta bila že preizkušena v mirnem času. Prvotno je bila oprema gorskega topništva z razstavljenimi topovi namenjena izključno za prevoz s tovnimi živalmi, vendar je bila zaradi pomanjkanja konj med vojno dopolnjena z

mešanico »lokalnih vozil« ali vozov. Gorski top kalibra 7,5 cm je bil trzajno orožje na polju in se je lahko prevažal v sedmih tovorih. Njegov doseg je bil približno 7 kilometrov. Gorska havbica kalibra 10 cm je bila podobno trzajno orožje. Lahko ga je bilo razstaviti na tri enote in prevažati z (vsaj) dvema težkima tovornima konjema. Njegov največji doseg je bil približno osem kilometrov. Število gorskih baterij se je med novembrom 1916 in začetkom leta 1917 povečalo s 182 na 312. Posebna vrsta »improviziranega«, napadalnega in obrambnega sredstva so bili umetni snežni in kamniti plazovi. Narejeni iz gomile kamenja ali hlodov za pregrado na strmini, ki jih je bilo možno z enim potegom sprožiti. (Galič in Darja Pirih, 2007)

Slika 6: Strelno orožje
(Vir: Košir, 2011)

Slika 7: Hladno orodje
(Vir: Košir, 2011)

5.2 Uporaba bojnih strupov

Uporaba bojnih strupov na strani avstro-ogrske vojske v alpskem svetu je bila bolj zaradi moralnega učinka kot pa dejanskega učinka. Zato skoraj niso bili v splošni uporabi kot ostalo topništvo. V uporabi so bile plinske granate in plinske mine. Gorovja, ki naj bi jih prešli v smeri načrtovanega preboja, niso dovoljevala zaprtega plinskega učinka, za kar so se vedno prizadevali. Cilji predvidenega obstreljevanja naj bi bili gorski hrbti in strma pobočja, kjer so bile stacionirane italijanske kaverne s topovi, ki pa so bile težko dosegljive. Napadalci so morali načrtovati tudi nevarno možnost, da bi megla in veter bojne strupe potisnila v grape in nazaj proti njihovim položajem. Na podlagi prepričanja, da imajo italijanske enote slabo zaščitno opremo, je AO vojski uspelo doseči rezultate že z mešanico klorovega bojnega strupa, ki je imel na granati oznako »plavi križ« polnjena s fogen, difosgen, clark, nemški 35. Pionirski bataljon plinometov je dobil nalogo za izvedbo napada pri Bovcu, kjer je bil z nevojaškim in globokim hudodelstvom zadušeni polk 87. Italijanske brigade Friuli. Zadušeni so bili zaradi zelo velike koncentracije difosgena, ki je iztisnil zrak in ne bi pomagale niti najboljše maske. Italijani se izogibajo zgodbe o poginulih v tem napadu, ker v ozadju stoji korupcijski škandal pri nabavi plinskih mask. Granate so bile označene še z zelenim križem in rumenim križem, odvisno od polnitve bojnega strupa. Streljanje s plinskimi izstrelki je trajalo zelo različno, vedno pa več ur. Primer, ko je napad s plini trajal 9 ur, ko so odmetali do 3500 plinskih izstrelkov na eno naselje. Največkrat so obstreljevanja izvajali ponoči in v zgodnjih jutranjih urah, predvsem zaradi atmosferskih pogojev. Zastrupljenost okolja se je raztezala na območjih površine do 1,5 km². Plini so bili različnih barv – od rumene, rdečkasto-rumene in zelene, po okusu osladno-grenki in z vonjem po kloru in gnilih hruškah. Bojni strup je deloval na človeški organizem, predvsem na dihalne organe. Draženje sluznice in kašljanje je spadalo med lažje simptome, v težjih primerih pa so se pojavili slabost, bruhanje in nezavest. Za zaščito so bile v večini primerov zadostne plinske maske. Včasih pa je zadostovala s soljo natopljena odeja ob vhodu v kaverno in za to namenjena tekočina. Po ocenah poveljstva sami plini niso bili toliko smrtonosni kot napačna uporaba plinskih mask: prepozno nadevanje, slabo pritrjena maska ali prezgodnje snemanje le te. Maske bi morali nadevati v tako imenovanih plinskih komorah. Ti pa so velikokrat v prvih bojnih linijah pripadle nasprotniku ob zavzetju položajev. Pri uporabi plinov so prednjačili Italijani, mednarodno pravo (haška konvencija 1899 in 1907) pa je izrecno dopuščalo povračilne ukrepe z istimi sredstvi in tehnologijo. Mnenje britanskega pravnega strokovnjaka; »če plinski napad ne povzroča odvečnega trpljenja in ne povečuje trpljenja tistih, ki so že izločeni iz boja, ni v nasprotju z mednarodnim pravom ... Lahko se ga uporablja samo, če je njegova učinkovitost taka, da opravičuje trpljenje«. (Galič in Darja Pirih, 2007, str. 47)

Slika 8: Vedno z masko

(Vir: Muzej Mrzli vrh, b.l.)

5.3 Dodatna in specialna oprema gorskih enot

Pripadniki avstrijskega domobranstva so nosili uniforme sivozelene barve. Za nošenje osebne opreme so uporabljali usnjene telečnjake, ki so jih kasneje zamenjali praktični, večji in predvsem lažji platneni nahrbtniki, nekaterim enotam pa so bili razdeljeni posebni »Bilgerijev« smučarski nahrbtniki. Poglavlje zase pa je predstavljala zaščita pred vetrom in mrazom. Vojakom, ki so se zadrževali v visokogorju v zimskih razmerah, so bili razdeljeni telovniki in plašči iz ovčjih kož, slamnati stražarski čevlji, alpinistični čevlji z okovanimi podplati, pletene volnene kape, zapestniki in rokavice, podložene platnene rokavice in muf. Vsak vojak, ki se je bojeval v gorah, naj bi prejel nepremočljivo platneno vetrovko, poleg osnovne opreme pa še: sončna ali ledeniška očala, oster žepni nož, čutarico ali termo steklenico, šotorko, bel maskirni kombinezon ali pončo, pribor za vzdrževanje opreme, zaščitno kremo, nekaj derez, nekaj krpelj in lavinsko vrvico. Smučarji so imeli poleg še: nekaj smuči z vezmi in tjulnjevim kožami, srenače, nosilni jermen, nekaj smučarskih palic in pribor za vzdrževanje smuči. Poleg te osebne opreme je bila za patrulje predvidena še kolektivna oprema, ki naj bi se razdelila med pripadnike patrulje. Patrulja štirih mož bi morala imeti še: dva špiritna kuhalnika s po dvema skodelama (namesto menažk), dve pločevinki špirita, dve lopatki, eno busolo, eno plezalno vrv, en cepin, eno zložljivo svetilko s svečami ali eno žepno svetilko z rezervnim baterijskim vložkom, en komplet povojev ali žepno lekarno. Smučarska patrulja pa še pribor za popravilo smuči in opreme. Patrulja osmih mož naj bi prejela še: etui z zemljevidi, beležko za poročila in skice, en daljnogled. Patrulja 16 mož pa poleg naštetega še: opornico in lekarno. Smučarska patrulja pa še eno kratko smučko ali rezervno konico, častniki pa višinomer in termometer. Za premikanje po goratem terenu so potrebovali alpinistično opremo, zato so imeli zadolžene vrvi, različnih dolžin, cepine, skalne žice in celo lesene lestve. (Pipan, 2012)

*Slika 9: Vojaška kapa pripadnikov AO gorskih enot
(Vir: Schmidl idr. , 2006)*

*Slika 10: Pripadnika smučarskega oddelka in njuna specifična oprema
(Vir: Schmidl idr., 2006)*

6 LOGISTIKA NA GORSKEM BOJIŠČU

6.1 Oskrba

Logistika je predstavljala enega največjih izzivov gorskega bojevanja. Za enega vojaka na fronti je bilo potrebnih pet do šest delovnih sil v zaledju. Le tako je bilo mogoče oskrbovati zahtevni gorski odsek Soške fronte. Medtem ko so na ravninskih frontah železnice omogočale hiter prevoz velikih količin materiala, je bil v gorah vsak transport izredno težaven. Oskrba enot je potekala po ozkih mulatjerah, ki so bile pogosto pod sovražnikovim ognjem, ali pa s pomočjo tovornih živali, predvsem mul in konj. V skrajnih primerih so uporabljali žičnice in celo človeške nosilce, kar je drastično zmanjšalo količino materiala, ki je dejansko prispel do položajev. Že sam vzpon iz doline do položajev pod vrhom Rombona je trajal tudi do 8 ur, po izpostavljenih poteh. Vojaki so morali na hrbtih nositi težko strelivo, hrano in gradbeni material, pogosto ponoči in v gosti megli, da bi se izognili sovražnikovemu opazovanju in obstreljevanju. Zaradi mraza in obilnega snega je bila oskrba enot na najvišjih položajih naporna in težavna. Nosači, ki so pomenili povezavo med dolino in položaji na gori, so bili tako imenovani »tragerji«, ki so se vzpenjali do jarkov na Rombonu, Čuklji in Svinjaku. Za te naloge so bili določeni drugorazredni vojaki, tisti, ki so jih pri naboru ocenili za prešibke za služenje v jarkih. Kot enote, ki niso udeležene v bojih, so bili v vsakem pogledu deležni slabše obravnave. Njihova oprema je bila pomanjkljiva, njihova prehrana bolj skromna kot tista, ki so je bili deležni prvorazredni vojaki. Privilegij, da niso bili poslani v jarke, so plačali z živalsko napornim življenjem. Z mulami, natovorjenimi z živežem in vsem drugim, so odhajali ob 2–3 uri ponoči po strmih in poledenelih poteh med strašnimi snežnimi meteži. Z neznanskim naporom so napredovali in pomagali živalim, ki so hodile le s težavo, da bi končno, po sedmih, osmih urah, prišli na cilj. Ob tem pa so nanje pogosto streljali sovražnikovi topničarji, ki so poznali njihove prehode. (Cimprič, 2022)

Za potrebe vojaka v visokogorju so bile določene količine hrane in potrebščin;
Hrana: 2 kavni konzervi, 400 g prepečenca, 200-gramska mesna konzerva, 50 g slanine, 10 g sira, 140 g suhe zelenjave, 30 g soli, 0,5 g začimb, 10 g masti, 1 ml kisa, 20 g marmelade, 20 g sadnega soka, 10 g mleka v prahu, 3 g čaja, 50 g sladkorja, 10 cigaret. Vendar pa, razen med ofenzivami vojaki teh živil, predvsem te količine niso videli. Obleka, obutev in gorska oprema (dereze, smuči, palice itn.), voda.

Poleg opreme in potrebščin za posameznika je bilo treba do bojišča dostaviti; petrolej, karbid, sveče, gradbeni material, bodečo žico, pogonsko gorivo in maziva, strelivo, pošto, sanitetni material, drva itn. Od Tolmina do Rombona so bile razporejene štiri gorske brigade, kar je pomenilo 800 ton tovora dnevno. (Sršen, 2012)

6.2 Prilagajanje okolju

V visokogorju je bila potreba po posebnih prilagoditvah v delovanju in uporabi sredstev za omogočanje delovanja:

- **Inovativne logistične rešitve:** Zgrajene so bile žičnice za prevoz materiala, posebne gorske poti za tovarne živali, v nekaterih primerih pa so uporabljali tudi pasje vprege za prevoz po snegu.
- **Inženirsko delovanje:** Posebna pozornost je bila namenjena miniranju (podkopavanju sovražnikovih položajev) in gradnji zaščitnih struktur proti plazovom in padajočemu kamenju. Izdelava jarkov in kavern.
- **Uporaba živali:** armada je imela do 50.000 konj, ki so bili v veliki meri uporabljeni pri oskrbi bojišče, Kadar je odpovedala tehnika ali kurirji, so psi in golobi pismošče predstavljali edino možnost komunikacije. Poleg golobov so na frontah uporabljali kanarčke. Ker je znano, da so kanarčki približno 15-krat bolj občutljivi na plin kot človek. Kanarčke so za odkrivanje prisotnosti strupenih plinov uporabljale vojske v jarkih, lazaretih, ob kopanju podzemeljskih tunelov itn. Psi so lahko poleg tega reševali ranjene vojake, patrolirali in kot čuvaji opozarjali na nepričakovane napade. V gorskih in drugih zahtevnih predelih so poleg mul in psov uporabljali še majhne in trdožive osle. Samo italijanska vojska jih je na gorskih terenih uporabila približno 100.000. (Koncilja Ž., 2009)
- **Meteorološke postaje:** predvsem nujno potrebne pri ugotavljanju pogojev za uporabo plinskih projektorjev, ker je bila uporaba in pogojena z vremenskimi pogoji.
- **Uporaba žičnic:** izdelovali so jih posebni žičniški oddelki in čete v sestavi železniškega polka. Za oskrbo Soške fronte so bile zgrajene v dolžini 245,7 km. Na Rombonu je bila vzpostavljena žičnica iz začetne postaje v Pustini (severno od trdnjave Kluže) in končno okoli 70 m pod vrhom Rombona. Razdeljena je bila na štiri odseke in je na dan prepeljala približno 26 ton tovora in 350 litrov vode (Podlipnik idr., 2015)
- **Radijske postaje,** pripadniki so omogočali komunikacijsko povezavo na bojišču in vzdrževali infrastrukturo. (Galič in Darja Pirih, 2007)

*Slika 11: Ko ni šlo drugače
(Vir: Koncilja, 2009)*

*Slika 12: Prevoz, ki je bil prepovedan
(Vir: Schmidl idr.)*

*Slika 13: Kjer ni bilo poti, so morali uporabiti vrvne tehnike
za premagovanje terena
(Vir: Simič, 1996)*

6.3 Pomanjkanje hrane

K lakoti ni prispevalo samo pomanjkanje hrane, kar je bilo vsekakor ključno, ampak tudi naraščajoče težave s transportom. Prav tako je bilo vse več težav s preobremenjeno opremo za pripravo hrane, saj je ni bilo mogoče zamenjati, ker je primanjkovalo tako surovin kot delovne sile. Armada se je s temi izzivi poskusila soočiti na različne načine. V neposrednem zaledju fronte se je vojska občasno lotila pridelovanja hrane, kar je pripomoglo k boljši oskrbi in zmanjševalo potrebo po transportu. Poleg tega so poskušali zaloge čim bolje izkoristiti. Med drugim so začeli uporabljati živalske dele, ki bi sicer končali kot klavni odpadki, iz njih so delali klobase, goveji in prašičji sečni mehurji ter osrčniki pa so bili uporabni kot vrečke za tobak ali grelci za noge. Vse večjo vlogo v prehranjevanju so dobili različni nadomestki. Podatki za leto 1916 govorijo o 60-odstotnem deležu nadomestkov pri krušni moki; uporabljali so vse mogoče, od krompirja in kostanja do slame in žaganja. Vojna kava je vsebovala običajno cikorijo in tudi sladkorno peso, želod in krompirjeve olupke. Ukaz iz septembra 1917 pravi, da je vojska kot nadomestek za jajca uporabljala tudi protein, pridobljen iz goveje krvi. Poveljstvo 16. korpusa je podrejenim enotam razlagalo, da je serumski albumin mogoče uporabiti »namesto jajc za pripravo testa za običajne močnate jedi, jajčne testenine in fino pecivo kakor tudi za vezivo za mleto meso in klobase«. Poleg tega so dodali: »iz krvnega proteina lahko pripravimo tudi cvrtje, in sicer se v tem primeru priporoča, da krvni protein raztopimo v mleku in dodamo nekaj jajčnega barvila ali pa v vodi raztopljen krvni protein zmešamo z enakim deležem jajc«. (Stergar, 2024, str. 322) Vojaki so morali nadomeščati tudi tobak, ki je bil priljubljeno sredstvo za blaženje občutka lakote. Julija 1916 je vojak v svoj dnevnik zapisal: »Kadim čaj iz jagodnih listov, zavit v straniščni papir«. (Stergar, 2024, str. 322) Prav tako je bila važna samoiniciativnost vojakov in častnikov. Poleg nakupov in pošiljk od doma je postalo vse pomembnejše nabiranje sadja in divje zelenjave, vojaki so lovili živali. Seveda so tudi ropali polja in zaloge civilistov. (Stergar, 2024)

6.4 Železniške in cestne povezave

Fronta na zahodnem robu slovenskega ozemlja je bila prometno preskrbljena s tremi železniškimi progami. Prva, južna železnica, najpomembnejša železniška povezava monarhije med Trstom in Dunajem, vodila je v bližino južnega dela frontne črte, ne da bi jo neposredno ogrožale vojaške operacije. Druga, proga od Beljaka proti Trbižu, se je roba Soške fronte le dotikala, a je bila v povezavi s cesto prek Predela in z rovom iz rabeljskega rudnika pomembna preskrbovalna pot, tudi za karnijski frontni odsek. Tretja železnica, transverzalna alpska proga, je bila v drugačnem položaju. Grajena tudi iz vojaško-strateških razlogov v prečni smeri Alp, je vodila vzporedno z državno mejo v globini med deset in nekaj desetimi kilometri. Tako je hkrati bilo po njej možno pripeljati vojake in vojaški material tako rekoč do položajev, hkrati pa je zaradi take lege tudi hitro postala žrtev vojaških operacij. Zaradi italijanske ukinitve pri Plavah je bila proga že takoj na začetku, 23. maja 1915, prekinjena in za oskrbovanje goriškega

mostišča ni prišla več v poštev s severne strani. Tako so vlaki vozili le do Mosta na Soči s severa in od Trsta do Gorice z juga. Te železnice bile izhodiščne točke za bližinski transport čet, orožja in oskrbe. Vojaške enote so prihajale do Logatca, Postojne, Sežane, Jesenic, Škofje Loke, Bohinja in Mosta na Soči, od koder so lahko v enem ali dveh dnevnih pohodih prišle na frontno linijo. Poznejši prodor italijanske vojske je naredil neprehodno tudi Južno železnico pri dohodu v Trst (pri Devinu), transversalna železnica pa je bila prevozna le do Mosta na Soči. (Guštin, 2005)

Velikokrat ni bilo možno prečkati prelaza Predel, zaradi količin snega in obstreljevanja italijanskega topništva. Zato je promet, do fronte v Zgornjem Posočju, potekal skozi rudnik. Dvigalo, ki so ga uporabljali rudarji, je vodilo približno 300 metrov navzdol, kjer je bila razsežna votlina. Od tam se je dogajalo vse premikanje na in s fronte. Prihodi in odhodi vojakov z dopusta in bojišča, pretovor različnega blaga. Iz te votline je skozi 2–3 kilometre dolg tunel na prosto vozil vlakec.

Cestno mrežo je bilo treba nato hitro okrepiti in dopolniti, saj je vozarstvo bilo pomemben del oskrbovanja vojske. Zaradi vojaških potreb 'bovškega žepa' – oskrbovanja bojne črte na odseku Rombon–Bovec–Krn so vojaške oblasti sklenile dograditi cesto iz Kranjske Gore prek Vršiča v dolino Soče. Cesto so gradili v težkih razmerah ruski vojni ujetniki sredi zime 1915–1916 in spomladi 1916. Ko je bila zgrajena, je omogočila prehod v dolino zgornje Soče na višini 1600 m, upošteva predor pod vrhom, pa še niže. Cestnim in železniškim povezavam v dopolnilo so vojaške oskrbne enote zgradile še bližje fronti vrsto tudi zelo dolgih žižnic. Od slapa Savice do Komne in dalje na Peske v bližino Batognice, od Ajdovščine do Trnovskega gozda. Zaradi pogonskih in drugih potreb na frontni črti so zgradili v drugem vojnem letu več elektrarn in električnega omrežja. (Guštin, 2005)

6.5 Usposabljanje pripadnikov gorskih enot

Za usposabljanje vojaških gorskih vodnikov so bile posebne »čete za nadomeščanje in poučevanje gorskih vodnikov«. Tu so se za gorske vodnike usposabljali vojaki najrazličnejših polkov ali drugih enot, ki so si pred vojno pridobili gorniške veščine, običajno kot posledica civilnega alpinizma. Pogosto so kot inštruktorji delovali pooblaščen gorski vodniki »Alpen-vereina«, ki so organizirali in vodili alpinistične tečaje, ki so zajemala specifična znanja. Alpinistični tečaji so obsegali:

- discipline tehnik po skalah in ledu,
- prvo pomoč,
- branje zemljevidov in orientacijo v naravi,
- uporabo vrvi ter
- učenje ali izpopolnjevanje smučarskih veščin.

Zavarovanje alpskih pešpoti, uporaba eksplozivov in urjenje napadov so bili dodani kot novosti, ki jih je povzročila vojna. Vojaški gorski vodniki naj bi bili tako sposobni,

da se po eni strani odločijo za zahtevne operacije tako v vojaškem kot tudi v alpinističnem smislu, in po drugi strani, da kot inštruktorji učijo vojake osnovnih alpinističnih načel. Za razliko od posameznih gorskih vodnikov, ki so bili od začetka vojne dodeljeni različnim enotam ali sektorjem, ki so se pogosto včlanili kot člani k.k. Landsturma ali tirolskega Standschützena, so člani gorskih vodniških čet administrativno pripadali kadru tirolskega »Kaiserjägerja« ali »Kaiserschützen« polka. (Pipan, 2012)

Glavni cilj vojaškega smučarskega usposabljanja je bil pridobivanja dovolj smučarsko usposobljenega osebja za gorsko bojevanje pozimi, zlasti za izvidniško in varnostno službo ter za premikanje po zasneženem terenu. Gorski smučar mora biti zelo mobilen, sposoben premagati ovire brez padca in znati upoštevati vse nevarnosti v gorah pozimi. Usposabljale so se tudi pehotne in lovske enote. Po pravilih so morali vsako leto usposobiti določeno število vojakov glede na enote: na pehotni bataljon: 8–10 mož, (vključno z 2 podčastnikoma) na lovski bataljon: 10–12 mož, (vključno z 2 podčastnikoma), na enoto vsaj dva častnika. Trajanje smučarskega usposabljanja naj bi trajalo približno štiri tedne, usposabljanje pa se je moralo začeti najkasneje januarja vsakega leta. Po zaključku usposabljanja naj bi bile smučarske patrulje zaposlene za praktične naloge. Tečaji za pripadnike alpske vojske (k.u.k.) (vključno z obema armadama Landwehra) so potekali na primernih lokacijah v vzhodnih Alpah: na območju Arlberga in Kitzbühela, pa tudi na Kitzsteinhornu, v Gasteinertalu ali v gorah Štajerske. Prisotnost gorskih hotelov ali alpskih zavetišč se je regije uvrstila med lokacije za usposabljanje. Leta 1915 je alpska vojska odkrila Kaprun kot lokacijo za ledeniško smučanje, ko je alpski tečaj izvedel vaje od koč Krefelderhütte Alpenvereina do Kitzsteinhorna. V vadbem taboru je bilo včasih dovoljenih do 200 vojakov, zaradi tega je bilo leta 1915 območje Visokih Tur južno od Salzacha razglašeno za »razširjeno vojno območje«. (Schmidl idr. , 2006)

7 DEDIŠČINA VOJNE

7.1 Življenje na bojišču

Vojaki so na fronti živeli po barakarskih naseljih in drugih pomožnih objektih, druge pa so vojaki bivali v kavernah, naravnih jamah in jarkih. O bivanju v jarkih je vojak napisal: »Želel sem si, da se ta križev pot konča. Ubit – ujet ali ranjen, kar koli sem že želel, samo da bi bil rešen neznosnega življenja v rovu. Sicer sem pa bil (skoraj) docela prepričan, da tokrat ne bom obležal mrtev na bojišču, to mi je pravil notranji glas (instinkt).« (Jurić, 2019, str. 28)

Vojaki so morali svoja bivališča tudi izgraditi. Med častniki in »navadnim« vojaki so bile velike razlike, saj so bili častniki deležni večjega udobja. Bivališča vojakov so bila podzemna, votline izkopane v zemljo, vsaka za 20–30 mož, obložene z deskami in urejene s tistimi malimi udobnostmi, ki lahko življenje v jarkih naredijo manj težavno. Včasih so bili položaji med vojskama tako blizu, da so se ob patroljiranju srečevali in se celo pogovarjali. Na gorskih položajih, kjer je bila kontrola častnikov manjša, so vojaki na opazovalnicah, včasih imeli dogovor ad hoc »pavze za kosilo«. Na obeh straneh prve bojne črte so bile bivalne razmere izjemno slabe. Vojaki so bili utrujeni, neprespani, umazani in razcapani. Na bojišču so ostajala nepokopana trupla, razmnožile so se uši in podgane. Vojak z bojišča je napisal, da se spominja uši in druge skokice, ter ogromno podgan, katere so jim delale družbo po jarkih in kavernah. Z njimi so se morali boriti za grižljaj kruha. V dnevnikih, pismih in spominih, ki govorijo, da so bili vojaki pogosto lačni in žejni, najdemo, tudi zapise, o dobri in obilni hrani ali celo o pravih pojedinah. Tu zlasti izstopajo zapisi častnikov, ki so bili na več načinov privilegirani. Imeli so boljšo oskrbo, večinoma tudi svoj denar, poleg tega so za njihovo oskrbo skrbeli oficirski sluge. V strelskih jarkih so se širile bolezni, med njimi kolera in tifus. Obrambni položaji so bili v začetku bojev le zasilno utrjeni in hitro zgrajeni, zato so nudili slabo zaščito pred silovitim topniškim obstreljevanjem. Pri tem so bili avstro-ogrske vojaki v prvem obdobju vojne celo brez čelad, ki bi jih ščitile pred smrtonosnimi izstrelki in kamenjem. Vojaki so se podnevi v izpostavljenih zaklonih čim manj premikali, da ne bi izdali svojih položajev. V strelskih jarkih na prvi bojni črti, kjer so posamezne vojaške enote po navadi morale zdržati od dva do tri tedne, je bilo oteženo redno preskrbovanje s hrano. Velika težava je bila tudi preskrba z vodo in žejja. Vojaki so dobili dnevno le od pol do enega litra vode. Kljub zastraženim vodnjakom in prepovedi pitja nečiste vode so vojaki pili nečisto in okuženo vodo, zaradi česar so se širile številne nalezljive in nevarne črevesne bolezni. Kako je bilo z vodo, potrjuje izpoved vojaka, »Vode ni. Zada v globeli je jezerce, kjer pijejo ljudje in živina. Voda ima okus po konjskih figah. Veliko Krnsko jezero je predaleč in nevarno je hoditi tja. Tako je odprto, da Lah s Krna v njem lahko opazuje svojo senco.« (Štepec, 2016, str. 33)

Oskrba s hrano, vojaškim materialom in vsem drugim je skoraj popolnoma odpovedala in vojaki, podčastniki in častniki avstro-ogrske armade so bili v veliki meri

prepuščeni svoji iznajdljivosti. Dostava je bila zato počasna, in ko je hrana prišla do vojakov na položajih, je bila pogosto hladna. »Nosači so prišli okrog polnoči in prinesli kavo, juho in govedino, vse je bilo mrzlo,« se je spominjal Tirolec Josef Pölzleitner. (Stergar, 2024, str. 322) V Alpah in Dolomitih je pogosto snežilo, občasno celo v poletnih mesecih, in po podatkih meritev je bilo v letu 1916 padavin nadpovprečno veliko. Takrat so bile posadke na izpostavljenih mestih več dni odrezane od oskrbe in odvisne od rezerv, ki so bile sicer prav zaradi muhastega vremena večje, a včasih kljub temu niso zadostovale in so vojaki stradali. To je povečevalo možnost poškodb, predvsem ozeblin in bolezni ter krhalo moralo. Vojak, ki je lačen doživel junijski sneg in mraz v trdnjavi Forte Cherle na višini 1445 m je svoje občutke strnil: »Fental bi se, če bi človek tako rad ne živel.« V takšnih situacijah so si vojaki in častniki izboljševali razpoloženje in preganjali mraz ter lakoto tudi s pomočjo vina in žganih pijač. (Stergar, 2024, str. 324)

Ofenzive so se na soškem bojišču po navadi začenjale z nekajurno ali nekajdnevno topniško pripravo. Izkušeni vojaki so se, razen mrtvih straž, umaknili s prve bojne črte v kaverne in bližnja kritja. Ko se je topniški ogenj preusmeril na nasprotnikovo zaledje, je to bil znak za vojake, da so se vrnili v prvo bojno črto. Sledili so juriši pehote prek vmesnega polja, prepredenega z žičnimi ovirami, ki so jih posebni oddelki v zaščitnih oklepih in s škarjami za žico predhodno odstranjevali. Nasprotnik je napadalca skušal ustaviti z ognjeno točo izstrelkov iz strojnic, pušk in topov, minometalcev in metalcev plamena. Če je napadalcem uspelo priti do nasprotnikovih položajev, so jih tam pričakali od topovskega obstreljevanja popolnoma zblazneli vojaki s puškami, bajoneti, gorjačami in nabrušenimi lopatkami. Ob vsej sodobni tehnologiji se je v teh trenutkih pokazalo skrito barbarsko bistvo vojne. To opiše vojak z besedami: »Mi nismo bili več ljudje, tudi zverine ne, ampak čisto nekaj drugega, kar sploh nima imena. V nas je zamrl vsaki človeški čut vsako usmiljenje, vse, kar smo imeli človeškega, smo izgubili.« (Štepec, 2016, str. 33)

Umrljivost med vojaki je bila izjemno visoka in preživeli so težko čakali na zamenjavo in odhod s prve bojne črte. Ponoči so z žičnimi ovirami prepredeno bojišče osvetljevali reflektorji in vojaki so utrjevali porušene zaklone, vezali presekane telefonske kable in kopali kaverne. Številni med njimi so bili ranjeni ali so trpeli za psihičnimi boleznimi kot posledicami šoka. V zaledje so odhajali prek razvejanega sanitetnega sistema vojaških bolnišnic: od prevezovališč in sanitetnih postaj, do dobro organizirane mreže vojnih bolnišnic. (Štepec, 2016)

Vojaki in častniki so dneve na fronti preživljali v stalnem strahu za svoja življenja. Da bi lažje pregnali strah in tesnobo, so si mnogi krajšali čas s pogostim pisanjem pisem svojim najbližjim ter branjem časopisov in knjig. Številni so prav na fronti začeli pisati dnevnike in vanje prelivali svoje občutke. Čas so si krajšali tudi s prepevanjem pesmi, igranjem kart, šaha in drugih družabnih iger. Da bi vojakom in ranjencem v bolnišnicah

čas hitreje mineval, so domačini zanje organizirali gledališke predstave in proslave, ki so jih lahko obiskovali tudi civilisti. (Podlipnik idr., 2015)

Vojakom so ljubljenci prinašali veselje in krajšali mnoga mučna obdobja, predstavljali so vir upanja, sreče, navdiha in sredstvo za koncentracijo v najtežjih trenutkih. Za posameznika daleč od doma, prestrašenega, osamljenega, soočenega s stalnim smrtnim strahom je vsak tak zvest ljubljencek pomenil nenadomestljivo tolažbo in upanje. Poleg sovojakov so jim verjetno predstavljale edino možnost izražanja njihove toplejše, nežnejše in ljubeče človeške plati. Vojak je lahko ob dotiku in »komunikaciji« s konji, psi, mačkami in drugimi živalmi pobegnil v svoj svet brez vojn in ubijanja, užil trenutek miru, brezskrbnosti in čiste ljubezni. (Koncilja Ž., 2009)

7.2 Zapuščina

Po prihodu mira po končani 12. soški bitki in »čudežu pri Kobaridu« so vojaki in prebivalstvo vznemirjeni in polni pričakovanj za boljši jutri. Vendar po začetni evforiji pride do streznitve in mir pridobiva grenak priokus.

Vojna in zlasti bližina Soške fronte sta imeli na slovensko zaledje številne vplive. Povečini gre za negativen vpliv v tistem smislu, da je bil prekinjen tok običajnega življenja in gospodarjenja, povzročil tudi poslabšanje zdravja in psihičnega občutja slovenskih ljudi. Vpliv bojne črte na robu etničnega ozemlja je sicer trajal le pol svetovne vojne, poltretje leto, a je kljub temu pustil mnoge trajne negativne posledice, (Guštin, 2005) Lakota in pomanjkanje hrane je bilo prisotno ves čas. Čeprav so za Italijani na Kobarškem ostala polna skladišča opreme in hrane, ljudem ni bilo dovoljeno do njih. Kot vojni plen je vse pripadlo avstrijski oz. nemški vojski. Stare zaloge so kmalu pošle (tudi zaradi rekvizicij), polja pa so bila zaradi bombardiranja v veliki meri uničena. Hrane ni bilo moč ne pridelati in ne kupiti, saj se tudi v trgovinah ni našlo nič več. Tam, kjer so bili pred vojno njihovi domovi, so mnogi našli le kupe kamenja. Najprej je bilo zato treba poskrbeti za namestitve "brezdomcev". Na Kobarškem so največkrat našli streho nad glavo pri znancih in sorodnikih, Bovčani pa, ko so se vrnil, so si morali šele sami s praznim želodcem in svojimi sredstvi začeti graditi barake, da so spravili vsaj za najhujšo silo sebe in svoje pod borno streho. Po bojiščih je ostalo ogromno najrazličnejšega materiala, ki je bil pri obnovi še kako koristen, čeprav je oblast razglasila, da je pobiranje ostankov kaznivo, so prebivalci pobirali vse, kar se je dalo pretopiti v denar ali uporabiti kot gradbeni material. Velike vrednosti so bile zlasti različne kovine, ki se jih je dalo pretopiti v nove izdelke. Pri tem je prišlo do veliko žrtev zaradi neeksplodiranih sredstev. Družine beguncev so se počasi vračale domov in začenjale novo življenje, a skoraj vsaka je čakala vrnitve še koga. Mnogi vojaki so ostali v ujetništvu, iz katerega se jih veliko ni vrnilo.

Veselj, čeprav iskrenem ob snidenju, se je kmalu pridružilo nelagodje, nezadovoljstvo, nervoza. Vojna je spremenila tudi njih, in to tako zelo, da še sami

sebe niso več poznali. Bridkih izkušenj iz jarkov ni bilo mogoče izbrisati. Vračali so se razcapani, shirani, zgrbljeni, postarani. Ali še huje, pohabljeni. Travme, ki so jih doživljali ob vrnitvi, so bile toliko večje, kolikor očitnejše so bile njihove poškodbe. Nekaterim se poprej ni zdelo primerno, ali pa iz različnih razlogov tudi niso mogli, sporočiti domačim o svojem stanju. Zaradi obsojanja okolice so se zatekali v pijančevanje, razgrajanje, udrihanje čez oblast, cinizem, nadlegovanje ali beg v samoto, izolacijo, smrt. Ljudi, ki jim je nenehno udarjanje granat, bobneči ogenj ali kaka druga sila poškodovala možgane, ali se jim je zaradi grozovito nečloveških prizorov v vojni omračil um, so takratni zdravniki, simptome vojnih nevroz, obravnavali kot poskus bojazljivcev, da se izognejo fronti. V tem duhu so nevrotične bolnike tudi zdravili – z zapori, mučenji in elektrošoki. Njihova domovina je bila zdaj tista, proti kateri so se v vojni borili. Da so vojno preživel v jarkih na napačni strani fronte, jim je Italija večkrat očitno pokazala. (Galič in Darja Pirih, 2007)

7.3 Spomin

Spominjanje prve svetovne vojne je trajni proces prostorskega vključevanja vojnih in vojaških dejavnosti v krajino ter oblikovanje. Vojni spomeniki, arhitekturni in tehnološki ostanki, prostorske prakse, politika memorializacije spreminjajo zaznavanje krajine in njene podobe, s tem pa tudi lokalne in nacionalne zgodovine ter dediščine. Takšno vojno spominsko krajino predstavlja tudi območje Soške fronte z geografskim zaledjem, v katerem so vojni ostanki, pokopališča, oskrbovalne poti, utrdbe, spomeniki in neštete pripovedi o bitkah, človeškem trpljenju in dosežkih. Razvoj povojnega turizma in romarskih obiskov spominskih krajev, spomenikov, pokopališč, krajev, kjer je prihajalo do bitk, kot tudi vpliv spomenikov in spominskega turizma v interpretaciji spomina na vojno. Vojna je obdelovalne površine in idilično podeželsko krajino spremenila v puščavo »neskončnih kraterjev, bodeče žice in opustošenih zgradb«. Alpska fronta je potekala tudi v večino nenaseljenemu gorskemu okolju, a so tehnološki, inženirski, arhitektur ni in družbeni vplivi vojske in njene oskrbovalne verige krajini vseeno pustili močan pečat. Sama bojišča na frontah so bila vtisnjena v krajino z jarki, trdnjavami, kavernami, razstreljenimi tlemi, ostanki (tudi neeksploziranega) streliva, ostanki vojaške opreme in celo človeškimi ostanki. Zaledje je bilo spremenjeno v industrijsko krajino oskrbovalnih cest, železnic, tovarn, vojašnic in zaporniških taborišč. Krajino regij Soške fronte ter njenega zaledja so sprva močno zaznamovale vojaške dejavnosti, utrdbe, množica vojaških pokopališč, pozneje pa povojna obnova ter rekonstrukcije v krajino spomina in dediščine. Na evropskih bojiščih je bilo ob koncu vojne leta 1918 družbeno in prostorsko opustošenje neprimerljivo s čimer koli v zgodovini. Umrlih, pogrešanih in ranjenih je bilo na milijone, številni preživel so bili bolni, pohabljeni ali duševno prizadeti. Območja bojišča so bila uničena, vojna pa je z industrializacijo in infrastrukturo spremenila tudi regije, oddaljene od samih bojišč. Blizu front so gradili ceste, železnice, elektrarne, gorske poti in tovarne žičnice, celotna območja so bila militarizirana. Drevesa so množično posekali in les uporabljali za gradnjo ali kurjavo.

Krajina je zaradi vojaških dejavnosti in človeških izkušenj vojne dobila popolnoma nove pomene. Po vojni je krajina ostala tihi spomin na vojno. Vsebovala je ostanke industrializiranega bojevanja, izkopane järke, oznake bojišč, materialne ostanke bojev in žrtev. Na zapuščenih frontah so ostali grobovi neimenovanih vojakov in pogrešanih, postavili so spomenike, nekatera bojišča so se preobrazila v kraje obiska, vračanja ali romanja. S povojno obnovo ali prepustitvijo propadanju je vojna krajina postala tudi spominska krajina. Vzdolž Soške fronte je med vojno v gorah prihajalo do bitk, po vojni pa so domačini zbrali ostanke vojaških artefaktov in sčasoma oblikovali lokalne muzeje in vojaške zbirke, s tem pa tudi reprezentacije vojne. Leta 1990 je bil ustanovljen Kobariški muzej, ki predstavlja soško fronto in dediščino prve svetovne vojne. Slovenska vlada je leta 2000 ustanovila Fundacijo Poti miru na območju Soče, katere temeljni namen je ohranjanje dediščine soške fronte. To je preraslo v mednarodni projekt, ki spreminja nekdanje porušene kraje v spominske kraje, soško fronto pa v simbolno krajino spominov in dediščine. Pot miru je spominska pot, ki poteka po slovensko-italijanski meji in povezuje kraje kulturne dediščine prve svetovne vojne med Alpami in Jadranom. Pot miru je bila v letu 2016 predložena za vpis na začasni Unescov seznam svetovne dediščine z naslednjo obrazložitvijo: Prva svetovna vojna je na tem ozemlju pustila trajen pečat. Ob nekdanji fronti je do danes ohranjena bogata materialna dediščina: utrdbe, jarki, opazovalna mesta, transportne poti, koč, naravne in umetne jame, vojaška pokopališča, kostnice, kapele, spomeniki in spominska obeležja. V obdobju sto let se je spomin na »leta groze« spremenil iz vojaškega v komemorativnega ter v skupinsko in nadnacionalno obeleževanje za voljo spodbujanja miru. Pot miru po svoji 320 kilometrov dolgi poti povezuje kraje spomina in žalovanja. Prav tako dokazuje trajno človeško moč in si prizadeva za mir, človečnost, osebno dostojanstvo in mednarodno sodelovanje. Pot miru je tako postala krajina spomina, (UNESCO Tentative Lists). (Repič, 2021)

8 SKLEP

Gorsko bojevanje na območju Rombona med Soško fronto predstavlja enega najbolj zahtevnih in tragičnih poglavij prve svetovne vojne. Ugotavljamo, da je bil strateški položaj Rombona ključen za obrambo severnega dela Soške fronte, zato je postal prizorišče neštetihi spopadov, v katerih so sodelovali slovenski, bošnjaški in drugi vojaki Avstro-Ogrske monarhije ter italijanske enote, zlasti gorski lovci Alpini. Zaradi izjemnih naravnih pogojev ostrihi grebenov, nepredvidljivega vremena, težke dostopnosti so se razvile specifične oblike vojskovanja, taktike in logistične prakse, ki so zaznamovale tako taktični kot človeški vidik vojne. Vojaki so se morali soočati ne le s sovražnikom, temveč tudi z naravo, ki je bila pogosto enako neusmiljena kot vojaški spopadi, kar je botrovalo fizični izčrpanosti in pustilo psihične posledice. Vloga slovenskih vojakov ter lokalnega prebivalstva pri obrambi in oskrbi bojišča je bila izjemnega pomena. Prav tako ne gre zanemariti prispevka bošnjaških enot, ki so s svojo vzdržljivostjo prispevale k ohranjanju najtežjih položajev. Iz pričevanj, zbranihi v zgodovinskihi virih in muzejskih zbirkah, izhaja pomembnost tovarištva, vsakdanje borbe za preživetje in zavedanja skupne človečnosti, ki je presegla etnične in verske razlike. Po koncu vojne je območje Rombona postalo del spominske krajine, ki danes ohranja zgodovino ne le skozi muzejske predstavitve, temveč tudi skozi pešpoti, spomenike in žive pripovedi potomcev. Ohranjanje teh krajin ni le zgodovinska dolžnost, temveč tudi kulturna in civilizacijska odgovornost, da ne pozabimo, kaj pomeni vojna in kako krhka je človeška varnost v objemu gora. Z analizo zgodovinskihi dokumentov, osebnih izpovedi in terenskih raziskav je ta naloga prikazala celosten vpogled v gorsko bojevanje na Rombonu. Pri tem je izpostavila tako vojaške, logistične in geografske vidike kot tudi vsakdanjik vojakov in vpliv vojne na civilno prebivalstvo ter dediščinske prakse danes. Rombon tako ni le geografski vrh, temveč simbol preživetja, odpora in trajnega spomina na prvo svetovno vojno. Ta spomin nas obvezuje, da se učimo za prihodnost.

9 LITERATURA IN VIRI

Galič L. in Darja Pirih. (2007). *Od Krna do Rombona*. Tolmin, Tolminski muzej, Ustanova Fundacije Poti miru v Posočju.

Kuhar. M. (2004). *Vojaško gornišтво*. Ljubljana: Defensor.

Simič, M. (1996). *Po sledih soške fronte*. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Avsenak. (2001) str. 65. 2. *Bosansko-hercegovski polk*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/41001-42000/41119/Na_fronti_9_2014.pdf

Bratun, Z. (2009). *Vojaško geografsko vrednotenje območja julijskih Alp*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova iz <https://journals.uni-lj.si/Dela/article/view/1268/1072>

Cimprič Ž. (2022). *Zgodbe na Poti miru, Zapisi s soške fronte*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova https://www.thewalkofpeace.com/wp-content/uploads/2023/03/E-knjiga_Zgodbe-na-Poti-miru-SLO.pdf

Guštin, (2005). *Velika vojna in Slovenci, Soška fronta in njeno slovensko zaledje*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova https://www.sistory.si/cdn/publikacije/26001-27000/26732/velika_vojna_in_slovenci_1914-1918_poplno.pdf

Jurić, M. (2019). *Memorija vojne: soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov* Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova https://www.researchgate.net/profile/Marija-Juric-Pahor/publication/350663927_Memorija_vojne_soska_fronta_v_spominski_literaturi_vojakov_in_civilistov_Memory_of_War_The_Isonzo_Front_in_the_Memory_Literature_of_Soldiers_and_Civilists/links/6074295ba6fdcc5f

Kofol A., (2005). *Potek Soške fronte*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://www2.arnes.si/~sskoci1/unesco/UNESCO/oprvi.htm>

Koncilja Ž. (2009), str. 79. *Prezrti heroji velike vojne*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova, https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/4001-5000/4013/2009_2_Zgodovina%20za%20vse.pdf

Košir U. (2014), str. 285-292. *Tod sekla bridka bodo jekla : arheološko dokumentiranje bojišča prve svetovne vojne ter oborožitev avstro-ogrske in italijanske armade na Rombonu*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-E5LXR628/e22a53e6-b264-4a81-92fa-3a80555138f4/PDF>

Košir U. (2011). *Rombon-arheologija visokogorskega bojišča soške fronte 1915-1917*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=107266>

Mapsoft.net (2008). *Prikaz sil antante in centralnih sil*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://www.mapsof.net/europe/wwi-alliances-europe-1914-map?image=full>

Muzej Mrzli vrh, Zatočmin (b.l.). *Težko delov v plinskih maskah*. Pridobljeno z naslova <https://muzej-mrzlivrh.si/wp-content/uploads/2019/04/soska-fronta.jpg>

Pipan, E. (2012). *Naši gorski strelci, Slovenci v avstro-ogrskih vojaških gorskih enotah pred in med prvo svetovno vojno*. Mojstrana, Slovenski planinski muzej. Pridobljeno dne 10.10.2025 z naslova <https://www.planinskimuzej.si/wp-content/uploads/2017/02/Ob-stoletnici-voja%C5%A1kega-gorni%C5%A1tva.pdf>

Podlipnik idr. (2015). *V zaledju soške fronte*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova https://www.sistory.si/cdn/publikacije/38001-39000/38335/V_ZALEDJE_SOSKE_FRONTA.pdf

Repič, J. (2021). *Memorija vojne: soška fronta v spominski literaturi vojakov in civilistov*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/251/357/5889>

Schmidl E. idr., (2006). *The Austrian Mountain Troops History, Uniforms and Equipment of the Austrian Mountain Troops from 1906 to 1918*. Pridobljeno dne 10.03.2025 z naslova <https://archive.org/details/austrianmountain0000unse/page/n1/mode/1up?view=theater>

Sršen. S. (2012). *Logistična podpora na soški fronti*, Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_srsen-samantha.pdf

Stergar R. (2024). *Prehrana avstro-ogrskih vojakov na avstrijsko-italijanski fronti*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://ojs.inz.si/pnz/issue/view/363/314>

Štepec, M. (2016), str. 32-35. *Bedna kritja pod planoto tik nad Sočo: v strelskih jarkih soškega bojišča*,. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-EBS8Z14V/c430896d-4841-434e-b011-db4110be76aa/PDF>

Torkar B. in Kuhar M. (2018). *Zadnja bitka na soči 1917*. Pridobljeno dne 10.04.2025 z naslova <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-YA0PIDQV/0d79877f-a818-4571-8ad6-f6eb0535c9f1/PDF>

Umek A. (2007). *Izvidovanje, izbira poti in ognjenih položajev raketnega sistema roland*. Pridobljeno dne 15.6.2025 z naslova *DKMORS - Izvidovanje, izbira poti in ognjenih položajev raketnega sistema Roland : zaključna naloga*

Vodopivec P. in Katja Kleindienst. (2005). *Velika vojna in Slovenci: 1914-1918*. Pridobljeno dne 10.4.2025 z naslova
https://www.sistory.si/media/legacy/publikacije/26001-27000/26732/Velika_vojna_in_Slovenci_1914-1918_poplno.pdf

Zaletel R., (2008). *Gorsko bojevanje – novost prve svetovne vojne*, Pridobljeno 05.04.2025 z naslova <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/Zaletel-Rok.pdf>